

DOWN TO earth

 milieudefensie
anders kijken, anders kiezen

Uitgave vereniging Milieudefensie
Friends of the Earth Nederland
jaargang 6 | oktober 2015

31

milieu | mensen | meningen

Dirty
Diesel
Duurder!

Dirty
Diesel
Duurder!

Zijn dit terroristen?

ANTIBIOTICARESISTENTIE
Ziek van de bioindustrie

WADDENVERENIGING
Vijftig jaar waden door
het wad

ASAD REHMAN
Klimaat is een recht-
vaardigheidsprobleem

Een dag

In één klap veranderden deze gloednieuwe auto's in een kerkhof. Een verkeerd gebluste brand in een chemische opslag in Tianjin, China, zorgde voor een ongekennde explosie. Greenpeace Oost-Azië verzamelde een *rapid response* team en testte water en grond op de aanwezigheid van giftige stoffen, onderwijl trachtend door de bureaucratie heen te breken om aan informatie te komen over de opgeslagen stoffen. Het werk voor de milieuorganisatie begint hiermee nog maar net. Tianjin, zo benadrukken de campaigners, is het topje van de ijsberg. Verder onderzoek toonde dat in wel vier grote Chinese steden precies dezelfde ernstige onveilige situatie bestaat. Dit jaar al vonden dertien andere van zulke explosies plaats.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: jphoto / HH

1. Vincent Bijlo, column. 2. Ronella Bleijenburg, freelancer. 3. Michiel Bussink, column Recept. 4. Amelia Collins, fotografie. 5. Kris de Decker, column Lowtech. 6. Marten van Dijk, freelancer en fotografie. 7. Merel van Goor-den Held, freelancer. 8. Renée Gubbels, illustraties. 9. Freek Kallenberg, redactie. 10. Wendy Koops, redactie. 11. Evelien Matthijssen, column Green Evelien. 12. Annemarie Opmeer, hoofdredactie. 13. Marjan Peters, art-direction en vormgeving. 14. Wil van der Schans, freelancer. 15. Bas van der Schot, cartoon. 16. Thomas van Slobbe, column. 17. Myrthe Verweij, kort internationaal. 18. Dinand van der Wal, fotografie.

8 “De markt is niet het probleem”

We denken dat we in een markteconomie leven, maar niet de vrije markt, maar kapitalisme is het probleem, zegt Koen Haegens. “Vrijhandel suggereert dat er minder regels zijn, maar het zijn slechts andere regels.”

18 Zakendoen met de milieubeweging

Waar halen we ons geld tegenwoordig vandaan? Steeds meer kiezen milieuorganisaties ervoor samen te werken met bedrijven. En soms levert dat kritiek op. Van elkaar.

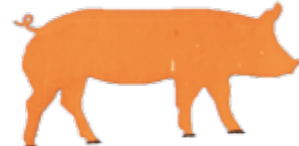
28 Vijftig jaar waden door het wad

Een zestienjarige stond aan de wieg van de milieubeweging in Nederland: de Waddenvereniging, ooit een club waar eilanders zelf niets van moesten hebben, viert het vijftigjarig bestaan met een Van Dam tot Geen Damloop.

32 Ziek van dieren

Antibioticagebruik is in de Nederlandse gezondheidszorg heel laag, maar was tot voor kort in de veestapel heel hoog. Het gevolg? Resistente bacteriën. Over de strijd om gezonde mensen en een gezonde veehouderij.

14 “Klimaat gaat over rechtvaardigheid”

Asad Rehman van Friends of the Earth UK komt uit de antiracisme- en burgerrechtenbeweging en is milieuactivist tegen wil en dank. Want, zo zegt hij, met welk rechtvaardigheidsissue je je ook bezig houdt, je komt onvermijdelijk uit bij klimaat.

23 De Activist Fietsen naar Parijs

Begin december vindt de jaarlijkse klimaatop van de Verenigde Naties plaats in, ditmaal, Parijs. Twee weken lang onderhandelen wereldleiders over een nieuw klimaatverdrag, maar eigenlijk weten we natuurlijk al wat er moet gebeuren: fossielvrij worden. Milieudefensie geeft het goede voorbeeld

met een klimaatvriendelijke fietstocht vanuit Utrecht naar de klimaatop in Parijs. Drie deelnemers portretteren we hier, Willem Jan Atsma, Arja Helmig en de 78-jarige Huib Poortman. “Voor dit doel mogen we best wat ontberingen doorstaan.”

22 Iedereen terrorist

Veiligheid is belangrijk, toch?! Maar in de strijd tegen terrorisme wordt het net steeds breder gegooid, soms wel heel breed. “Iedereen die zich druk maakt over fossiele brandstoffen wordt nu geframed als extremist.”

en verder

- 06 Brieven
- 06 Schot
- 07 Onder Vuur: Unilever Lipton thee
- 07 Vooraf
- 09 Commentaar
- 10 Korte berichten
- 12 Van het web
- 13 Bijlo belt een motocycliste
- 36 Green Evelien: Sinaasappelkaarsen
- 38 Recensie: Economisten
- 39 Media: *This Changes Everything*
- 41 Recept: Moeder Natuur, *fucking cool*
- 42 Consument
- 43 Lowtech: Internet
- 44 Oproepen en agenda
- 45 Slobbe: Water

Wil je iets kwijt? Schroom niet en schrijf ons. We houden ons het recht voor brieven te selecteren of in te korten. Reageren kan via e-mail: redactie@downtoearthmagazine.nl of per post: postbus 19199, 1000 GD Amsterdam.

Babymelk 1

Na het lezen van het artikel over poedermelk in augustusnummer lijkt me het gezondheidsaspect van het gebruik van poedermelk duidelijk belangrijker dan het klimaataspect. Bij de productie van poedermelk komt jaarlijks 39 miljoen ton CO₂ vrij. De totale jaarlijkse uitstoot van CO₂ is ruim 30 Gigaton (1 giga ton = 1000 miljoen ton). Het aandeel van de poedermelkproductie is dus ongeveer 1 promille. Zeker, alle beetjes helpen, maar er lijken me belangrijkere bronnen van CO₂ te bestaan dan melkpoeder. Verder wordt beweerd dat moedermelk klimaatneutraal geproduceerd wordt. Dat lijkt me sterk. De moeder maakt de melk uit voedsel, en de voedselproductie is, zo als vaak in *Down to Earth* te lezen valt, allesbehalve klimaatneutraal.

Toegegeven, het effect zal klein zijn, maar klimaatneutraal – nee.

Andreas Sterl

Babymelk 2

Aardig artikel over de milieugevolgen van babymelk. Alleen de basisgrondstof van de kunstmatige melk, koeienmelk, moet afgewogen worden t.o.v. mensenmelk. De meeste vrouwen houden van hun zwangerschap een reserve vet over. Dat wil zeggen: tijdens de zwangerschap consumeren ze teveel voedsel. Dus dat kost grondstoffen. Het is dan zeker zinvol om die in babyvoeding om te zetten i.p.v. ze in de sportschool weg te trainen. Goede benutting van die opgeslagen grondstoffen. Als je langer dan 2-3 maanden vol borstvoeding geeft terwijl je verder je oude actieve leefpatroon weer oppakt, zul je echt meer gaan eten. Ik at gewoon een maaltijd extra, om middernacht. En dan echt vette, eiwitrijke snacks, die zeker een flinke hoeveelheid schaarse grondstoffen kostten. Gefrituurde groenteburgers of kaassnacks. Dat moet je dus afzetten tegen de koeienmelk die als basis voor de kunstvoeding gebruikt wordt.

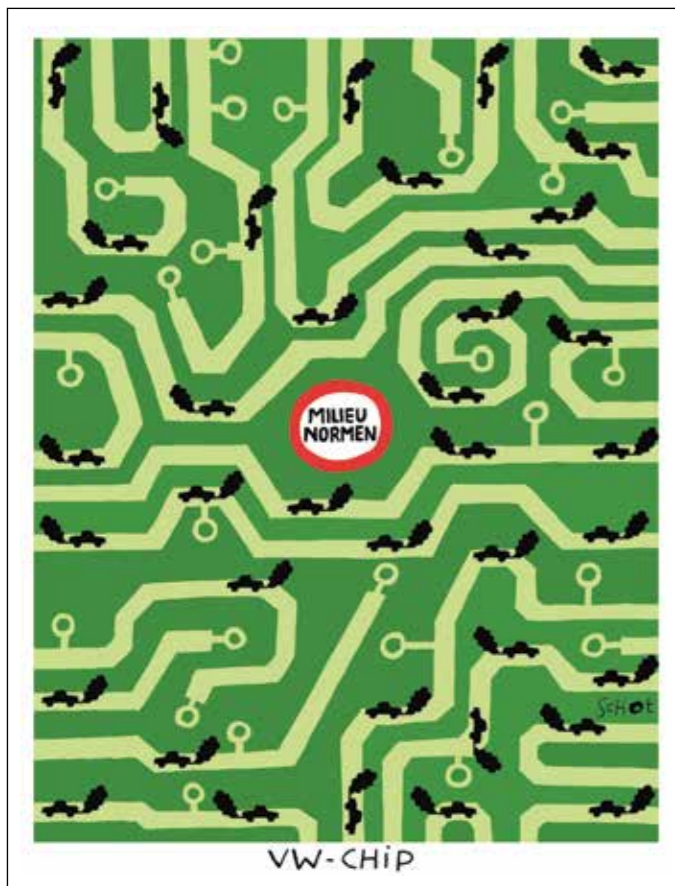
Titia Meuwese

Earth en zonnedouche

Deze zomer was ik bij mijn zus en daar lag *Down to Earth* op de leestafel. Ik dacht, dat blad wil ik ook. Toen ik belde naar Milieudefensie bleek dat ik als lid al in aanmerking kwam om het blad gratis te ontvangen. Na lezing van het zomernummer heb ik een aantal verzoeken. Zouden jullie uit respect voor de Aarde, Earth met een hoofdletter kunnen schrijven? Zouden jullie geen cartoons, zoals die van Schot, meer willen plaatsen die een ongewenste machteloosheid van milieubeschermers uitbeelden. Zou ik in aanmerking kunnen komen voor twee zonnedouches? Ik ben namelijk aan het experimenteren met efficiënt verwarmen van water en heb vergelijkingsmateriaal nodig. Benieuwd naar jullie reactie.

Wim Lentink

Alle leden van Milieudefensie die meer dan €35,- per jaar betalen ontvangen – als ze dat willen – Down to Earth. Aarde schrijven we met een hoofdletter, maar earth is onderdeel van het logo, dat laten we daarom zo. Onze tekenaar geniet, net zoals wij, redactionele vrijheid. Dat willen we graag zo houden. De zonnedouches zijn inmiddels vergeven, maar bij kampeerwinkels en online zijn ze volop te verkrijgen. Succes met de warmte-experimenten!
Redactie Down to Earth

VW-CHIP

Het echte terrorisme

Een zomer bezochten we vrienden in Spanje. Voor een paar surflessen waren we een weekend neergestreken in Noja, net buiten Baskenland. De laatste dag zaten we op het dakterras van de campingreceptie. Plots blies even verderop met een doffe knal een zandkolom de lucht in. Nog een dreun volgde. Op dat strand waar ik overheen gehobbeld had met een surfplank, was een bom verstopt in een prullenbak. En nog een in het dorp. Onze vrienden praatten ons bij – licht ge-ergerd, uiterst gelaten – over hoe de ETA hun eigen mensen terroriseerden omdat die buiten Baskenland vakantie vierden. Dat de bommen anoniem gemeld, op tijd gevonden en gecontroleerd opgeblazen waren zonder slachtoffers, wisten we ook later pas. (Niet dat dat altijd gebeurde.) Maar vlak na de explosies begreep ik de gelatenheid van mijn vrienden ineens een stuk beter.

Is dit wat terrorisme in de praktijk is? Ik had er bijna bovenop moeten zitten om eraan te sterven. Terroristen krijgen hun zin niet doordat ze zo veel slachtoffers maken, maar door de resulterende angst om een van de weinigen te zijn die zo onverwacht sterft. Die macht, voelde ik daar ineens, die verdienen ze niet.

Die houding hielp wel toen ik een jaar ging reizen. Om nu elke toeristenplaats te mijden omdat er een club kan ontploffen... De protesten in Bangkok hebben me vooral in de file doen staan, en in Birma/Myanmar gebeurt om de haverklap iets gruwelijks. Als je pech hebt en/of niet oplet kom je erin terecht. Wel gevaarlijk, maar 'terror'? Dat voelde ik niet. Waar ik veel meer last van had, was de dagelijkse dreiging van de dood. Rijdt mijn bus niet in een ravijn? Is mijn taxichauffeur te vertrouwen? Is dit eten veilig, dit water? Armoede was mijn grootste vijand.

Drie dagen na terugkomst lag ik in het ziekenhuis. Een blaasontsteking had mijn nierbekken bereikt. De bacterie bleek voor bijna alle antibiotica ongevoelig. "Die heb je waarschijnlijk in Afrika opgelopen", zei de arts. Maar ik werk voor Milieudefensie, ik weet dat ook in Nederland antibioticaresistentie een probleem is, dankzij de bio-industrie (pag. 32). Het was een onwerkelijk gevoel, dat je – nee, ik – kunt sterven aan zoiets simpels, hier.

Pijnlijk vind ik het, daarom, om te zien hoe iets vaags als 'de strijd tegen terrorisme' (pag. 22) steeds breder wordt gevoerd, en juist activisten raakt die strijd tegen precies datgene dat levens kost, en bovendien bommenleggers in de hand werkt. Namelijk de voorrang die geld verdienen wereldwijd krijgt boven alles, milieu, mensenrechten, klimaat, volksgezondheid. De echte terroristen ontwrichten de maatschappij met geld, niet bommen. En dat, heb ik zelf gemerkt, kan dodelijker zijn dan je denkt.

Annemarie Opmeer, hoofdredacteur

Onder Vuur

BBC vs Unilever

Kinderarbeid, onhygiënische omstandigheden, onbeschermd werken met landbouwgif – de BBC ontdekte dat het er op theeplantages met het Rainforest Alliance certificaat in Assam, India, niet duurzaam aan toegaat. Die thee zit ook in Lipton van Unilever, een bedrijf dat zich juist profileert met hun ambitieuze duurzaamheidsbeleid. We belden met Aniek Mauser, Directeur Duurzaamheid bij Unilever.

Wat vinden jullie van de documentaire en de berichtgeving erover?

Het zijn pijnlijke misstanden die zijn ontdekt, en we nemen die zeer serieus. Maar de berichtgeving erover is frustrerend. De suggestie wordt nu gewekt dat er niets gedaan wordt en dat het geen zin heeft om gecertificeerde thee te kopen omdat het toch niets uitmaakt, terwijl dat niet waar is. Als je kopers zo behandelt, beïnvloedt dat bovendien ook andere theeverkopers die hun nek nu misschien niet willen uitsteken.

Kun je als consument niet verwachten dat een certificaat garandeert dat het goed gaat?

Daar is het streven, maar het is naïef om te denken dat er in de praktijk nooit iets misgaat. Het gaat erom hoe je er dan mee omgaat. Of er een mechanisme is dat dan zorgt voor het verhogen van de standaards. Assam is een moeilijk gebied. Het Initiatief Duurzame Handel (IDH) stelde eerder dat tachtig procent wordt verbouwd voor de interne markt, de meeste export is voor Rusland, waar duurzaamheid niet hoog op de agenda staat. Daar probeert Rainforest Alliance de situatie te verbeteren. Wat misgaat moet belicht worden, maar laten we ook erkennen dat van alle plantages met misstanden die van Rainforest Alliance nu de enige zijn met een mechanisme dat dit oppakt.

Hoe had het wel gemoeten?

RTL-nieuws bracht een goed verhaal. Die liet Daan de Wit van het IDH en MVO Nederland belichten hoe complex de situatie is. Het is een proces. Dat is wat certificering in de praktijk betekent.

Klopt alles wat gezegd wordt?

Nee. Op dit moment worden alle misstanden op een hoop gegooid als problemen met Unilever-thee, maar wij nemen niet af van al die plantages. Kinderarbeid, bijvoorbeeld, komt niet voor bij onze thee, dat is pertinent onwaar.

Hebben jullie nog vertrouwen in Rainforest Alliance?

Ja, en dat zou iedereen moeten hebben. Koop vooral wel gecertificeerde thee, anders weet je zeker dat er niets verandert.

Tekst: Annemarie Opmeer

“De markteconomie bestaat niet”

Dat zegt Koen Haegens, publicist en economieredacteur van de Groene Amsterdammer. Tekst **Freek Kallenberg**

Beeld **Bob Bronshoff**

De markteconomie is de grootste show op aarde, zo stelt Koen Haegens in zijn recent verschenen boek. Die moet ons doen geloven dat we in een maatschappij leven waar de markt zorgt voor welvaart, geluk, vrede en stabiliteit. Maar, zo laat hij overtuigend zien, het grootste deel van ons leven, ook van het economisch leven, wordt helemaal niet door de markt bepaald.

We leven dus niet in een markteconomie. Waarom denken we van wel?

“We weten niet beter. Mij is van jongs af aan verteld dat we in een markteconomie leven. In mijn middelbare schoolboek economie stond nog wel een hoofdstuk over keynesiaanse economie waarin aandacht is voor de rol van de overheid in de economie, maar dat mochten we deels overslaan. Het hoofdstuk over marxisme kon direct doorgestreept worden. In de nieuwste lesmethode, die nota bene na de crisis is verschenen, wordt economie nog meer teruggebracht tot markten.”

De gangbare gedachte is dat markten vroeger waren ingebed in de maatschappij en beperkt door wetten en regels, en nu vrij zijn. Dankzij deze ‘bevrijding’ leven we in een maatschappij waarin alles en iedereen in de markt wordt getrokken.

“Dat is de gangbare gedachte ja, ook bij critici, maar het klopt niet. De markt wordt nog steeds omringd door talloze regels, wetten en geboden. Sterker nog, zonder al deze regels kan een markt niet eens functioneren. Neem de financiële markten, die hebben zo exceptioneel kunnen groeien doordat overheden steeds nieuwe regels bedachten die het mogelijk maakten dat er nieuwe

producten verhandeld worden. Zonder overheid en wetten kunnen markten niet bestaan.”

Daarmee weerleg je niet dat alles steeds meer in de markt wordt getrokken. Dat doet de overheid wellicht, maar het effect is hetzelfde.

“Je doet jezelf als progressief mens enorm tekort door het zo zwartgallig af te schilderen. Markten bepalen nog steeds maar een gering deel van het economisch leven. De overheid zelf – goed voor bijna de helft van onze economie – werkt niet als markt, al doet ze wel alsof. Bedrijven functioneren intern niet als markt, maar eerder op basis van bevelen en orders of juist samenwerking. En je hebt een zeer omvangrijke genereuze vrijwillige economie. Neem de huishoudens waarin we voor elkaar zorgen, het vrijwilligerswerk, de deeleconomie en de commons zoals Wikipedia en de open source-gemeenschap. Door te stellen dat markten tegenwoordig de dienst uitmaken zien we over het

hoofd dat we dagelijks voortdurend op een andere manier leven, dat we dagelijks alternatieven scheppen.”

Het debat over vrijhandelsverdrag TTIP gaat dus niet over meer of minder regels, maar over welke regels?

“Vrijhandel is een misleidend woord, dat bestaat niet. Met TTIP worden regels niet afgeschaft, er komen andere regels voor in de plaats. Er wordt een enorme bureaucratie opgezet om die ‘vrije’ markt tussen Europa en de VS te scheppen. Het is dus niet waar dat mensen die om milieu of sociale rechten geven, meer regels willen en vrijemarktadepten minder regels en meer vrijheid. Ze willen allebei andere regels, andere vrijheden.”

Kan de markt de milieuproblemen oplossen?

“Nee, kijk naar de mislukte emissie-markt. Is het mislukken een gevolg van een verkeerde keuze bij de creatie, of is de markt zelf de oorzaak? Ik denk het laatste, want door te accepteren dat je dit probleem via de markt oplost, accepteer je dat de meeste macht in handen is van bedrijven. Als je binnen een democratie de macht en lobbykracht van de bedrijven niet beperkt, accepteer je dat zij grotendeels de regels kunnen bepalen. Dus zorgen ze ervoor dat er veel te veel emissierechten zijn. Het is een oplossing binnen de huidige machtsverhoudingen. Het maakt de invoering wel gemakkelijker, want bedrijven hebben liever een emissiemarkt dan een uitstootplafond en strenge regelgeving.”

Toch denken ook mensen binnen de milieubeweging dat markten problemen kunnen oplossen. Dat je bijvoorbeeld als consument veranderingen kunt afdwingen met je koopgedrag.

“Milton Friedman zei: op de markt kun je elke dag stemmen. Maar de regels

waarmee je stemt zijn vastgesteld door het bedrijfsleven. De voorwaarden om mee te spelen is dat je je gedraagt en denkt als consument. Bovendien is consumentenmacht ongelijk verdeeld, want afhankelijk van jouw portemonnee. Een groot deel van de wereldbevolking is als consument daardoor politiek machteloos. Dat is in een politieke democratie anders.”

Je stelt in je boek: niet de markteconomie, maar het kapitalisme is het probleem.

“Absoluut. Het begrip ‘markteconomie’ versluiert waarom het gaat. Als je het ‘kapitalisme’ noemt is het duidelijker wat er gebeurt. Het gaat erom winst te halen door zoveel mogelijk kapitaal naar je toe trekken. Of dat nu gaat middels het ‘uitbuiten’ van arbeiders, het leegroven van grondstofrijke gebieden of het kapitaliseren van ons gedrag op internet door Google en YouTube, et cetera. Dat kun je middels een bevel-economie doen, maar ook via de markt. Op deze laatste manier klinkt het ‘natuurlijk’, en ‘rechtvaardig’, maar het verhuult dat er sprake is van een machtsrelatie. Dat moet je benoemen, niet als markt, maar als kapitalisme.” □

De grootste show op aarde. De mythe van de markteconomie is verschenen bij Ambo|Anthos.

Das Auto

“Ik wist nergens van”, beweerde Volkswagen topman Martin Winterkorn toen bekend werd dat het autobedrijf onder zijn leiding jarenlang alles en iedereen heeft belazerd. De ‘milieuvriendelijke’ dieselauto’s bleken uitgerust met slimme software die ervoor zorgde dat de wagen in het testlaboratorium aan alle uitstootnormen voldeed, maar eenmaal op de weg werd gereset naar een ouderwets ‘pittige’, maar ook ouderwets vervuilende stand. Want, zo beweert het concern tot haar verdediging, de autoconsument wil wel een bolide met minder brandstofkosten en minder bijtelling, maar tevens bij het stoplicht als eerste weg zijn. En dat gaat moeilijk samen met zuinig en schoon.

Maar Winterkorn wist hier dus niks van? Vreemd, want ambtenaren van de Europese Commissie zijn al jaren op de hoogte van de opmerkelijke verschillen tussen de laboratorium- en praktijktesten én het mogelijke gebruik van verboden software om vervuiling te maskeren. De Commissie zelf weet het dus ook, evenals het Europees Parlement. Maar niemand trok aan de bel. Waarom niet? Omdat, zo weet lobbywaakhond Corporate Europe Observatory, de auto-industrie in Brussel de regels bepaalt en niet andersom.

De Commissie zegt nu dat niet zij, maar de lidstaten, verantwoordelijk zijn voor de tests en het toezicht erop. Wisten de lidstaten dan van niets? Jawel hoor. In ons land heeft TNO al meermaals vastgesteld dat de prestaties in het lab en op de weg hemelsbreed van elkaar verschillen. In mei dit jaar publiceerde het nog een rapport waaruit blijkt dat auto’s – niet alleen VW’s – uitgerust met de ‘superschone’ Euro 6-dieselmotor in de rijpraktijk wel acht keer (sic!) de toegestane hoeveelheid stikstofdioxiden uitstoten. Dit onderzoek doet het instituut in opdracht van staatssecretaris Mansveld. Zij weet daar dus ook van.

Toch hebben we erop moeten wachten tot deze oplichterij ook in de VS ontdekt werd voordat er eindelijk stappen worden gezet. Europa maakt nu meer haast met het verplicht stellen van het testen van auto’s op de weg zodat de werkelijke uitstoot wordt gemeten. Mooi, maar de vraag is: willen we het wel weten? Ook als auto’s daardoor duurder worden, en vooral, minder ‘pittig’? Ik moet het nog zien. Eenmaal achter het stuur wil de automobiele consument maar één ding: plankgas de afgrond in. Dat hij of zij hiermee enorme schade toebrengt aan de gezondheid van anderen en het klimaat, is (even) jammer. Oud ANWB-topman Guido van Woerkom verwoorde het ooit zo: “liever een jaar eerder dood dan minder hard rijden”.

Freek Kallenberg, redacteur

“Met TTIP wordt een enorme bureaucratie opgezet om die ‘vrije’ markt tussen Europa en de VS te scheppen”

NEDERLAND

Methaanuitstoot veel groter dan gedacht

De uitstoot van het broeikasgas methaan is in Europa veel hoger dan gedacht. Bij *BNR Duurzaam* vertelde Alex Vermeulen over het grote Europese onderzoek naar methaan-uitstoot van de Zweedse universiteit van Lund, dat hij leidt. Met veertig meetstations in heel Europa worden de methaanemissies precies gemeten. En ze blijken 20 tot 40 procent hoger te zijn dan eerder werd aangenomen. Een heel slechte zaak voor het klimaat, want methaan is als broeikasgas 25 keer zo sterk als koolstofdioxide.

In het Zweedse onderzoek komt Nederland als kampioen methaanuitstoot uit de bus. Dat is te danken aan de bio-industrie, die voor 40 procent van de methaan-uitstoot zorgt. Volgens de onderzoekers zal de temperatuur op aarde gemiddeld 1 graad extra stijgen als gevolg van de grotere hoeveelheid methaan. Volgens Alex Vermeulen is een vermindering van de veestapel dan ook nodig, schrijft *BNR*.

OEGANDA

Kleinere vissen door klimaatverandering

Door hogere watertemperaturen in Oeganda's meren worden vissoorten er kleiner, met gevolgen voor het levensonderhoud van miljoenen Afrikanen. Dat concluderen onderzoekers van de Makarere Universiteit in het land. "In het Victoriameer en op andere plekken domineerden vroeger de grote vissen. Maar nu zien we dat kleine vissen in de meerderheid zijn. Zij passen zich beter aan aan de veranderende omstandigheden", zegt universitair docent Jackson Efitre tegen persbureau IPS. Visverkoop is een belangrijke inkomstenbron voor het land en zorgt voor de helft van de eiwit-inname van de Oegandezen. Uit het onderzoek naar een aantal meren blijkt dat de temperatuur er sinds de jaren 80 jaarlijks met zo'n 0.02 tot 0.03 graden Celsius stijgt. Dat bevestigt eerder klimaatonderzoek van IPCC. Klimaatverandering zorgt er voor meer regen, maar omdat de verdamping nog harder toeneemt worden de meren per saldo kleiner – en warmer.

Nederland: Meerjarenplan imkers voor biologische bloembollen resulteert al in aanbod van meer soorten +++ **Partij voor de Dieren** wil einde aan nep-adressering van reclame ('aan de bewoners') waarmee NEE-NEE sticker omzeild wordt +++ Twintigduizend mensen ondertekenen petitie tegen nieuwe **Wet natuurbescherming**, die jacht op wilde eenden, houtduiven, fazanten, hazen en konijnen blijft toestaan +++ **Groot-Brittannië:** Cameron stelt consultant oliemaatschappijen aan als hoofd energie- en milieu-adviseur van regering +++ **Syrië:** Klimaatverandering en watertekorten mogelijk belangrijke factor in ontstaan burgeroorlog, blijkt uit onderzoeken +++ **Verenigde Staten:** Stagiair bij Esso kaartte al in 1979 broeikas effect door verbranden fossiele brandstoffen aan +++

ANTILLEN

Zeereservaat voor haaien en walvissen

Na veel onderzoek en voorbereiding is het eindelijk zo ver: Nederland heeft rond Bonaire en Saba een reservaat voor haaien en walvissen uitgeroepen. De bijzondere tropische onderwaternatuur in Caribisch Nederland wordt daarvoor een stuk beter beschermd, zegt het Wereld Natuur Fonds.

De oceaan rond de tropische Caribisch-Nederlandse eilanden herbergt een enorme rijkdom aan dier- en plantsoorten. Die staat onder druk door grootschalig toerisme, vervuiling, scheepvaart en visserij. Zo is eenderde van de 33 haaien die rond Bonaire en Saba voorkomen bedreigd, waaronder de grauwe haai en de grootoogzeskieuwshaai. De zee rond Saba en Bonaire is ook belangrijk voor dolfinen en walvissen die er jaarlijks heentrekken om te foerageren, paaien, en te kalven. Lokale natuur- en visserijorganisaties worden bij de bescherming betrokken.

Foto: Marten van Dijk

NEDERLAND

Massaal protest tegen TTIP

Duizenden mensen demonstreerden zaterdag 10 oktober in Amsterdam tegen het TTIP-handelsverdrag tussen Europa en de VS. In Berlijn gingen zelf ruim 150 duizend mensen de straat op. De voornaamste kritiek tegen TTIP is dat door dit economische verdrag de democratie en autonomie van landen wordt ondermijnd.

WERELD

‘Energie Agentschap manipuleert prognoses zon, wind’

In de *World Energy Outlook* over de vooruitzichten van verschillende energiebronnen, zijn jarenlang misleidende cijfers gepubliceerd over de capaciteit van zonne-energie en windenergie. Dat stellen de Finse Lappeenranta universiteit en de Duitse Energy Watch Group. In de jaren dat het Internationaal Energie Agentschap (IEA) de foute cijfers publiceerde was de Nederlandse oud-minister van Economische Zaken, Maria van der Hoeven er de baas.

“De verkeerde voorspellingen leidden tot hogere investeringen in fossiele en nucleaire energie. Daarmee heeft de IEA de ontwikkeling van schone energie vertraagd en de strijd tegen klimaatverandering ondermijnd”, zegt de voorzitter van Energy Watch Group op *Duurzaamnieuws.nl*. Professor Christian Breyer noemt de structurele missers “uit wetenschappelijk oogpunt onbegrijpelijk”. Zo was de voorspelling van de IEA voor de opbrengst van zonnepanelen voor 2024 in

werkelijkheid al in januari 2015 bereikt. De opbrengst van windenergie is dit jaar maar liefst 260 procent van de IEA voorspelling. De voorspelde windopbrengst voor 2030 werd al twintig jaar eerder, in 2010, gerealiseerd. En ondanks de werkelijke daling van de atoomproductie, rekent het IEA nog steeds met een jaarlijkse groei van 10 Gigawatt (twintig Borsseles) kernenergie voor de komende tien jaar.

ITALIË

Burgemeesters in actie tegen pijpleiding

Om gas uit dictatoriaal Azerbeidjan naar Europa te brengen is de Transadriatische pijpleiding bedacht, via Griekenland en Albanië naar Italië. Italianen vrezen de gevolgen voor toerisme en landbouw. De pijpleiding is dwars door naaldbossen en olijfboomgaarden gepland. Tegen de milieueffectrapportage (MER) lopen juridische procedures van omwonenden en lokale autoriteiten, die buiten de MER-procedure gehouden werden. Ondertussen overweegt de Europese Investeringsbank om de pijpleiding te financieren met 2 miljard euro, een van de grootste leningen in de geschiedenis van de bank. Recent protesteerde een tiental Italiaanse burgemeesters tegen de pijpleiding. Zij willen dat de leiding er alleen komt als dat in overeenstemming met de Europese normen voor mensenrechten en milieubescherming gaat. Dat kon nog wel eens een zware dobber worden.

KLIMAAT

DiCaprio sluit zich aan bij desinvesteer-beweging

Fossielvrij investeren wordt de norm: meer dan 400 organisaties halen hun geld weg uit fossiel. Onder het motto 'Desinvesteer uit het verleden, investeer in de toekomst' wordt er zo al 2300 miljard euro weggehaald uit olie, kolen en gas. Zelfs voor oliegiganten geen klein bier. Het afgelopen jaar vervijftigvoudigde het bedrag dat door deelnemers aan fossiel onttrokken wordt. Onder andere het Noorse welzijnsfonds en twee Californische pensioenfondsen stoppen hun geld liever in duurzame energie. Ook Hollywood-ster Leonardo DiCaprio maakte bekend zijn persoonlijke rijkdommen voortaan klimaatvriendelijk te investeren. "Nu is de tijd om te desinvesteren, en juist te investeren in de toekomst", zegt hij in *The Guardian*. "We moeten de wereldleiders laten weten dat we als individuen en organisaties actie tegen klimaatverandering ondernemen. En dat we verwachten dat zij hun plicht doen tijdens de klimaatop in Parijs."

Californische droogte maakt slachtoffers onder dorstige trekvogels +++ **Ecuador:** Activist Javier Ramírez al tien maanden vast voor 'terrorisme' vanwege zijn verzet tegen kopermijn in regenwoud +++ **Indonesië:** Nog maar honderd Sumatraanse neushoorns, IUCN waarschuwt voor verdwijnen soort +++ **Filipijnen:** Slachtoffers klimaatverandering stappen naar Commissie voor de Mensenrechten om grote oliemaatschappijen ter verantwoording te roepen +++ **Brazilië:** Ka'apor volk gebruikt bewegingssensoren, warmtecamera's en GPS-trackers om invasie van vrachtwagens voor houtkap vast te leggen, samen met Greenpeace +++ **Kenia, Tanzania, Oeganda, Mozambique en Madagascar** versterken samenwerking tegen **toenemende handel in illegaal gekapt hout** +++

Kort | Van onze website

Samenstelling Annemarie Opmeer *Down to Earth* publiceert nog veel meer dan je misschien denkt. Onze website staat vol stukken die niet in het magazine verschijnen. Hier lichten we er een paar uit. Vind veel meer op downtoearthmagazine.nl. **Klik!**

Longread

Meer Europa, meer dierenwelzijn

Door: John Stoker | Lengte: 2850 woorden
Url: bit.ly/D2EpolenEUdierenwelzijn

Foto: Marek Gawcki/Wikimedia CC BY-SA

Eens telde Polen miljoenen keuterboertjes. Bij hen heeft het vee vaak een dierwaardig bestaan. Maar het aantal kleine boeren neemt snel af. De veehouderij intensificeert, deels door EU-beleid. Toch zou het dierenwelzijn in Polen en andere EU-landen er zonder Brussel een stuk minder goed voor staan, zeggen enkele prominente Poolse dierenrechtenactivisten.

Film

Waarom het ons gaat lukken TTIP te stoppen

Door: Freek Bersch | Lengte: 700 woorden
Url <http://bit.ly/1LDkJUS>

Fatalisme bekruipt ons als we het over TTIP hebben. "Te groot, te complex, het gebeurt allemaal achter gesloten deuren, wat kunnen wij eraan doen?" Nergens voor nodig. De strijd tegen TTIP en de bijbehorende politieke agenda is te winnen. Dat zegt Freek Bersch, campagnemedewerker TTIP bij Milieudefensie.

Foto: Marten van Dijk

Opinie

"Luister naar James Hansen, ga niet in beroep"

Door: Rolf Schuttenhelm | Lengte: 1600 woorden
Url: bit.ly/1L5eb1b

Als een zwaargewicht als klimaatwetenschapper James Hansen je aanspoort om niet in beroep te gaan tegen het vonnis in de klimaatzaak, hoor je daar als Tweede Kamer naar te luisteren, zegt Rolf Schuttenhelm, wetenschapsjournalist en mede-eiser in de Urgenda klimaatzaak. Helaas dacht onze overheid daar anders over. Hier toch nog een keer de argumenten op een rij.

Interview

Rob Hopkins: transitie als veerkrachtig antwoord

Door: Marlies Dinjens | Lengte: 1450 woorden
Url: bit.ly/D2Erobhopkins

Foto: Heinrich-Böll-Stiftung/Flickr CC BY-SA

Een voedseltuin of lokale brouwerij zijn onderdeel van het antwoord van de transitiebeweging op olieschaarste en economische crisis. Rob Hopkins weet met zijn aanstekelijke optimisme een heel nieuw licht op duurzaamheid te werpen. Het toverwoord daarbij is veerkracht. Een interview met de grondlegger van de transitiebeweging.

Achtergrond

7 manieren waarop de voedselindustrie je misleidt

Door: Manuel Beterams | Lengte: 2200 woorden
Url: bit.ly/D2Ebigfood

Voor consumenten, beleidsmakers en journalisten is het bijna onmogelijk in het voedseldebate feit van fictie te onderscheiden. De voedselindustrie en chemiereuzen als Monsanto, BASF en Syngenta proberen op allerlei manieren de publieke opinie te misleiden. Dat blijkt uit het rapport *Spinning Food* en eigen aanvullend onderzoek. Wij zetten de zeven belangrijkste tactieken van 'Big Food' voor jou op een rij.

Foto: Iyzadanger/Wikimedia CC BY-SA 2.0

Foto: A.Davey/Flickr CC BY-SA

Down to Earth weekupdate

Door: Annemarie Opmeer
Milieu is leuk. Lees elke week de grappigste groene nieuwtjes. Zoals waarom je zou moeten verhuizen naar Denver (het blijft droog als de zeespiegel stijgt). Wat je het beste kunt doen met je bont (doneren aan een wildedierenopvang). Verder heeft BP nog wel wat tips voor Volkswagen (hoe om te gaan met een... PR-ramp). Wat je ook wilt weten: hoe het eruitziet als ontwerper Vivienne Westwood zich verzet tegen fracking (ze rijdt in een witte tank naar het huis van David Cameron). Vind alle weekupdates hier: [Url: downtoearthmagazine.nl/tag/weekupdate](http://downtoearthmagazine.nl/tag/weekupdate)

Opinie

Hoe Algerijns gas Groningen kan helpen

Door: Peter Polder | Lengte: 1100 woorden
Url: bit.ly/D2Ealgerijnsagas

Minder gas winnen uit Groningen is heel mooi. Het stelt de regering wel voor een probleem: hoe te voldoen aan de exportverplichtingen aan Frankrijk, Italië en Zwitserland? Minister Kamp ziet Russisch gas als het enige alternatief. Vreemd genoeg heeft niemand het over Algerije. Terwijl Nederland daar ook nog eens de duurzame energietransitie kan stimuleren via een uitruil van zonne-energie tegen gas. Een opiniestuk door Peter Polder.

Bijlo belt...

... een motocycliste

"Met Daphne de Bougie..."
"Dag mevrouw De Bougie, met Vincent Bijlo. Zou ik u iets mogen vragen over de FIM Women + Sustainability in Motorcycling Conference?"
"Ja, dat is goed, zeg maar Daphne, Vincent. Wacht, ik zet even de motor aan de kant. Zo, dat praat makkelijker. Wat wil je precies weten over de FIM Women + Sustainability in Motorcycling Conference?"
"Nou, Daphne, wat die inhoudt."
"Okee, helemaal goed. Wij van de FIM..."
"Wat is de FIM?"
"De Fédération Internationale de Motocyclisme."
"Een soort FIFA voor motoren?"
"Ja. Maar wij hebben veel betere bestuurders. Moet ook wel, anders waren ze allang gecrasht. Wij, vrouwelijke leden van de FIM, wij organiseren een conferentie over duurzaamheid in motorsport, in Jerez de la Frontera."
"Waarom daar?"
"Dat is lekker ver weg. Jerez is op dit moment 's werelds motorhoofdstad. Bovendien, dat geeft ons de gelegenheid om een flink stuk te rijden."
"Maar dat is toch niet echt duurzaam?"
"Dat compenseren wij op de conferentie, door er over te praten."
"O ja, natuurlijk. Hoe wilt u de motorsport duurzamer maken?"
"Door meer vrouwen op de motor te krijgen. Vrouwen zijn lichter dan mannen, kleiner ook, vangen minder wind, er is minder energie nodig om ons te verplaatsen, dus wij zijn sowieso al duurzamer. Daarbij komt dat wij in races minder rondes rijden dan mannen. We rijden ook niet zo krankzinnig hard, snijden de bochten wat minder strak aan, kortom: een vrouw op de motor is goed voor het milieu."
"Iets minder slecht bedoelt u."
"We willen een positief signaal geven naar de potentiële motocyclistes toe."
"Maar het zou toch het beste voor het milieu zijn als er geen enkele vrouw op de motor stapt?"
"Wij hebben net als mannen recht op racen. Dat is officieel vastgelegd in de Women's Racing Right Bill op onze vorige conferentie in Melbourne. Maar tegelijkertijd hebben wij daarin vastgelegd dat wij ondanks de uitstoot van CO₂, stikstof, benzeen, ondanks dat, en laten we het fijnstof niet vergeten, ondanks alles zoveel mogelijk in het werk stellen om het milieu te sparen. We gebruiken bijvoorbeeld alleen maar banden die gemaakt zijn van oude banden. We noemen onszelf dan ook motorecyclistes. En volgend jaar voeren we het cradle2cradle-raceconcept in."
"En dat houdt in?"
"Dat we voortaan de motoren met spierkracht over het circuit verplaatsen. Zo'n ding heet niet voor niets een motorfiets. Vanaf volgend jaar zijn wij, vrouwen, de motor van de motorfiets, de fiets van de motor."

Vincent Bijlo

Illustratie: Renée Gubbels

“We moeten niet vertrouwen op onze leiders”

Klimaatverandering gaat over rechtvaardigheid, dat zegt Asad Rehman, campagneleider International Climate van Friends of the Earth. En voor echte oplossingen moeten we onszelf organiseren. Tekst **Annemarie Opmeer** Beeld **Amelia Collins**

De crisis der crises' noemt Asad Rehman het. Klimaatverandering, zegt hij, daar is niets abstracts aan. De welbespraakte Brit leidt de internationale klimaatcampagne voor Friends of the Earth UK en is een van de woordvoerders van de milieuorganisatie bij klimaatonderhandelingen van de Verenigde Naties. En niet voor niets. In zijn woordenwaterval schetst hij keer op keer het grote, wereldwijde verhaal over klimaat en verbindt dat moeiteloos met de levens van mensen, hier en nu, later en ver weg. Rehman heeft – geen verrassing – zijn wortels in de antiracisme- antioorlogs- en burgerrechtenbeweging. Hij noemt zichzelf een “milieuactivist tegen wil en dank”, maar hij is het wel. Want, zo zegt hij, met welk rechtvaardigheidsprobleem je je ook bezig houdt, je komt uit bij klimaat. “Het maakt niet uit of het gaat over economische ongelijkheid, politiek, honger, armoede. Klimaatverandering verergert de situatie en raakt de armsten disproportioneel. Strijden voor gelijkheid is strijden tegen klimaatverandering. Het is dé arena waarin alles speelt, waarin de consequentie van niets doen mensen direct raakt.”

Zijn mensenrechten en milieu soms niet juist elkaars tegengestelde?

“Nee, dat is een valse tegenstelling. Ja, als je niet over systeemverandering praat, dan krijg je oplossingen die geen oplossingen zijn: enorme windparken waar natuur en lokale gemeenschappen voor moeten wijken, landroof voor biobrandstof, alles volleggen met zonnepanelen. ‘Dit stukje geven we op, dan houden we dat stukje.’ Maar zulke rekensommen zijn nog steeds onderdeel van het systeem waarin het vergaren van winst een doel op zich is, waarbij wilde natuur geen intrinsieke waarde heeft, en mensenlevens ook niet. We hebben oplossingen nodig die niet alleen maar goed zijn tegen de klimaatcrisis maar ook mensenrechten en biodiversiteit respecteren. De beste oplossingen tegen klimaatverandering doen precies dat. Lokale gemeenschappen landrechten geven, bijvoorbeeld. Daarom moet de basis van ons systeem veranderen. Neem de manier waarop we nu produceren en consumeren, op zo'n onproductieve manier, met zo veel afval, wat is de reden dat we het zo doen? Maakt het mensen gelukkig? Als je op klimaatrechtvaardigheid werkt, word je wel eens verweten een ‘water-

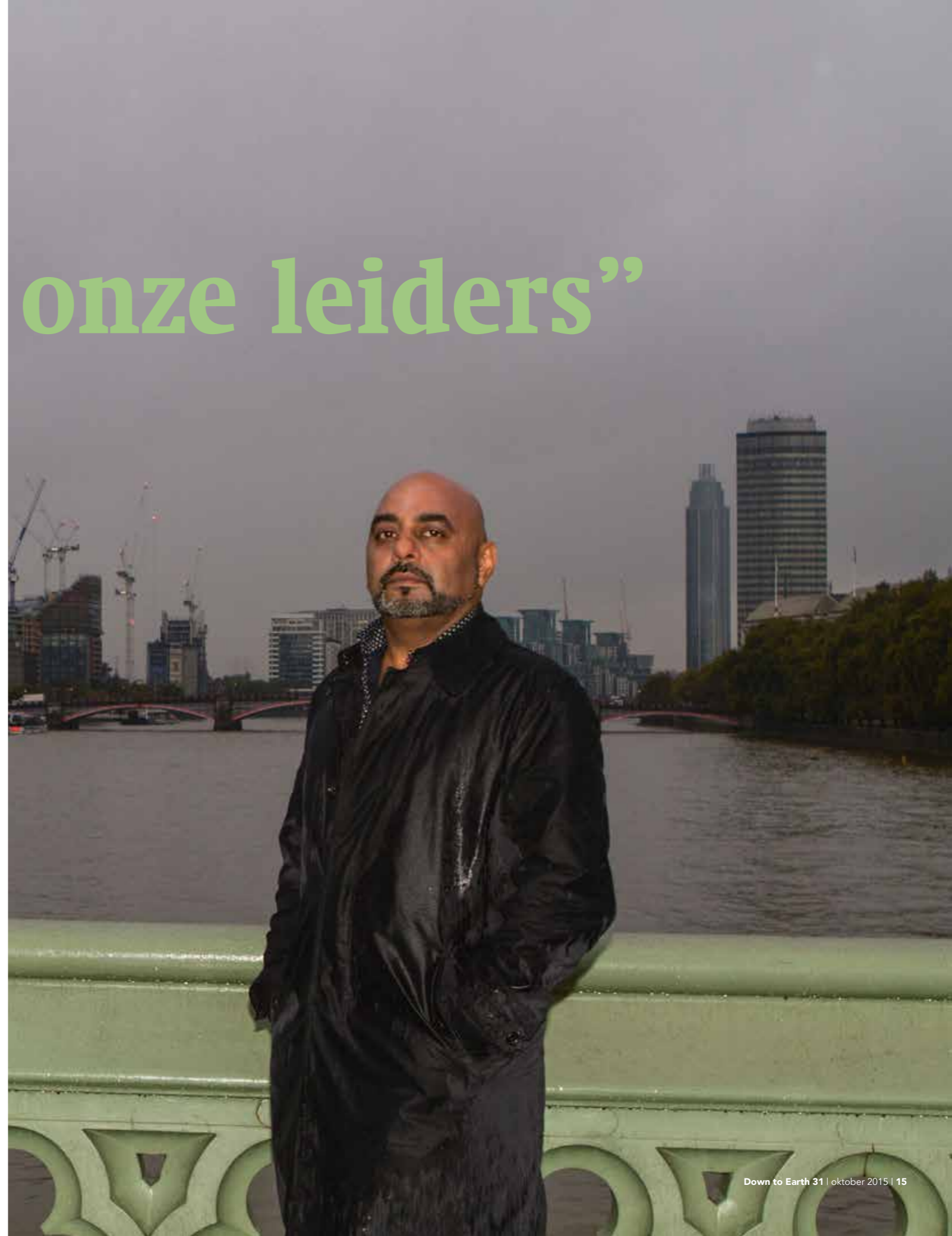
meloen' te zijn: 'groen' van buiten maar 'rood' van binnen. Dus dat je eigenlijk mensen waardevoller vindt dan de planeet. Maar elke oplossing die het één belangrijker vindt dan het ander, is een valse oplossing. Mensen en de planeet zijn fundamenteel met elkaar verbonden.”

Geloof je dat we de opwarming kunnen beperken tot twee graden?

“Ja, dat geloof ik, maar die twee graden is geen magische grens. We moeten niet vergeten wat 0,8 graden opwarming nu al betekent. De huidige ecologische degradatie en migratiestromen zijn grote waarschuwingen voor wat er komen gaat. Als dit nú al het gevolg is, wat gebeurt er dan bij 1,5 graad? En we liggen op dit moment volgens de Wereldbank op koers voor 3 tot 6 graden – van zulke scenario's kunnen we ons geen voorstelling meer maken. Het vereist een ongekend niveau van actie ondernemen om onder de twee graden te blijven, en wel per direct. Daarmee is dat doel nog wél het bevechten waard.”

Zou je zeggen dat de huidige vluchtelingcrisis is veroorzaakt door klimaatverandering?

“Er zijn veel redenen voor de huidige massamigraties: etnische of religieuze conflicten, landconflicten, oorlog om grondstoffen, olie. Klimaatverandering maakt elk van de factoren erger. Het conflict in Syrië is gevoed door slecht watermanagement. Een van de drijvers van de Arabische Lente is droogte, voedseltekorten, het instorten van de rurale economie en een jonge, ontevreden gene- →

→ ratie die naar de stad trekt, terwijl voedselprijzen stijgen. Darfur werd omschreven als het eerste klimaatveranderingsconflict. Mali, Soedan. Al die conflicten hebben een serieuze component die met klimaatverandering te maken heeft. De Verenigde Naties beschouwen klimaatimpact als een grote bedreiging voor de veiligheid, dus zij weten donders goed wat er aan de hand is. Neem de instroom van illegale immigranten van Mexico naar de Verenigde Staten. Voor elke graad temperatuurstijging wordt verwacht dat 5 tot 15 procent van de landbouwopbrengst in Mexico terugloopt, met gemiddeld 2 procent van de bevolking extra die de grens over wil. Dit jaar is het tien jaar geleden dat orkaan Katrina New Orleans onder water zette. Tot de dag van vandaag zijn daar mensen ontheemd, is de schade niet hersteld. En de VS is een rijk land! Wat moeten we dan verwachten voor de Filipijnen, waar super-

tyfoons ooit elke 15 jaar voorkwamen, maar nu bijna elk jaar enorme destructie en ongekend leed veroorzaken. Niet elke natuur-ramp wordt natuurlijk veroorzaakt door klimaatverandering, aardbevingen zullen altijd blijven voorkomen, maar opbouwen na zulke rampen is steeds moeilijker. Voedsel, water, energie, alles wordt beïnvloed door het veranderende klimaat. In Europa ervaren we nu de grootste vluchtelingen-crisis sinds de Tweede Wereldoorlog, maar het is slechts een kleine migratie vergeleken bij wat er gebeurt als de zeespiegel echt stijgt. Stel je voor dat Dakar overstroomt, wat voor migratie we dan gaan zien. Dit is de bleke werkelijkheid, maar ondertussen praten we over het bouwen van hogere hekken en het bombarderen van boten, in plaats van over de wortel van het probleem. Ik wil geen beeld van de apocalyps schetsen, maar we moeten echt nadenken wat we

gaan doen, als burgers, als beweging. Milieuorganisaties zouden voorop moeten lopen in de #refugeeswelcome-beweging.”

Zijn onze politici zich voldoende bewust van de ernst van deze situatie?

“Als milieuorganisaties hebben we lang gedacht dat onze rol vooral bestond uit het blootleggen van de crisis, uit laten zien dat klimaatverandering écht is, en dat overheden dan rationeel zouden handelen en hun beleid zouden aanpassen. Maar de afgelopen 35 jaar van campagnevoeren toont dat overheden zich prima bewust zijn van de situatie, maar vervolgens niet rationeel handelen. Kijk naar de Britse overheid. Die heeft zojuist alle subsidies op zonne-energie weggesneden, er gaan miljoenen naar smerige energie. Terwijl ze precies weten wat er aan de hand is, klimaatdoelstellingen hebben, internationale verdragen hebben ondertekend. Dat is níet rationeel.

Dat was ook een van de fouten die we als milieubeweging gemaakt hebben rond de klimaatop in Kopenhagen. We hebben mensen misleid door ze voor te houden dat in Kopenhagen de wereld gered kon worden door onze overheden. Dat ze vertrouwen konden hebben in politieke leiders. ‘Als Obama komt’, dachten we, ‘dán komt alles goed’. En dat ze zelf niets hoefden te doen. ‘Tekenen deze petitie’, zeiden we, ‘dan doen wij het lobbywerk voor je.’”

Een petitie tekenen, of, bijvoorbeeld, afval scheiden of verantwoord boodschappen doen, is wel hoe veel mensen invulling geven aan hun wens om ‘iets te doen’. Hoe krijg je mensen van petitie tekenen naar transformatie teweeg brengen?

“Mensen zijn niet dom. Die weten dat er iets moet gebeuren. Maar we hebben als milieubeweging mensen lange tijd niet goed meegenomen. We hebben ze gebombardeerd met duizenden verschillende boodschappen en jargon dat de meeste mensen niet aanspreekt. Twee graden, 350 ‘parts per million’, wie zegt dat nou iets? We moeten tegelijk ook af van de misvatting dat onze boodschap simpel en breed genoeg moet zijn om 100 procent van de mensen mee te krijgen, of om extreem rechts mee te krijgen. Met 10 tot 15 procent gepassioneerde mensen en nog 20 of 30 procent die achter ze staan,

“Milieuorganisaties zouden voorop moeten lopen in de #refugeeswelcome-beweging”

krijg je een revolutie voor elkaar. We moeten een paar heldere eisen hebben: dát willen we voor ons voedsel, onze energie. Gewoon, een stuk of vier duidelijke, harde eisen waar mensen achter kunnen staan omdat ze ze begrijpen, omdat ze over hun levens gaan. We moeten ook niet zo terughoudend zijn met de hypocrisie van onze leiders publiekelijk veroordelen. Obama stuurt de ene dag een sentimenteel statement de wereld in over de gletjers in Alaska en de andere dag staat hij Shell toe te boren bij de Noordpool, daarmee zou hij niet weg moeten komen. En tot slot moeten we de slechteriken benoemen, met naam en toenaam. Dus nee, beter shoppen lost de wereldproblemen niet op. Daarover moeten we eerlijker zijn als milieubeweging. Via welke manier dan ook iemand binnenkomt is goed, maar ik wil uiteindelijk dat mensen van ethische consumenten politieke consumenten worden. Duidelijk is dat dit geen witte, hogere middenklasse, elitaire strijd moet zijn. Zelfs de Sierra Club, een van de conservatiefste groene organisaties die er zijn, is nu een pleitbezorger van klimaatrechtvaardigheid en heeft steun uitgesproken voor migranten, onder andere omdat ze stellen dat minderheden de natuurlijke omgeving vaak veel waarde toekennen. Wat we nodig hebben is een volksfront, mensen die zich verbonden voelen, mensen die écht geraakt gaan worden door klimaatverandering. En daarvoor

moeten we onze manier van spreken veranderen en verbindtenissen zoeken met vakbonden, mensenrechtenorganisaties, over de hele breedte. In Groot-Brittannië zie je dat het beeld dat wij doorgaans hebben, dat arme mensen niks om milieu geven, of het niet snappen, helemaal niet klopt. Gewone mensen in de armste regio's, die in hun hele leven nog nooit politiek actief geweest zijn, zien zich ineens genoodzaakt om te protesteren tegen fracking naar schaliegas in hun achtertuin, en dat transformeert zo'n gemeenschap. Mensen voelen zich verbonden, zien het grotere verhaal van de noodzaak van hernieuwbare energie, voelen zich solidair met mensen in dezelfde situatie over de hele wereld. Dit moet de basis zijn van wat we ook doen.”

Je wilt geen apocalyptisch beeld schetsen, maar het is wel een enorm alarmerende situatie. Hoe ga je zelf als campaigner om met al dat slechte nieuws?

“Sommige campaigners steken hun kop in het zand, willen er niet over praten, en stellen zich volledig pragmatisch op in het werk dat ze doen. Nog één laatste rapport, nog één petitie. Wat mij juist hoop geeft, inspireert, en constant verwondert, is om te zien hoe mensen overal verandering voor elkaar krijgen. Van de afschaffing van slavernij tot vrouwenkiesrecht, bij elke sociale ommekeer lijkt het achteraf heel logisch dat veran-

dering heeft plaatsgevonden, maar vantevoren niet. Als je de activisten van toen spreekt, zeggen ze allemaal ooit gedacht te hebben ‘dit gaat nooit lukken’. En toen lukte het tóch. Het kan lang duren, maar verandering is onvermijdelijk. Twintig jaar na de dood van Ken Saro Wiwa moet Shell zichzelf tóch voor de rechter verantwoorden voor de olieramp in Nigeria, bijvoorbeeld. Dat is iets om trots op te zijn. Wat mij ook raakt en motiveert is de overvloed van empathie die mensen nu tonen ten opzichte van vluchtelingen: eten, kleding, onderdak. Dat doen ze allemaal los van de officiële standpunten van hun overheden. Daar trekken ze zich niets van aan. Ik geloof in de kracht van mensen. Overal ter wereld maken mensen het verschil.”

Als klimaatoppen toch de wereld niet gaan redden, heeft het wel zin om naar de klimaatop in Parijs te gaan in December?

“Er zijn twee manieren om over de klimaatop in Parijs te praten. Zijn de doelen voor Parijs ambitieus genoeg? Daarop is het antwoord: nee, absoluut niet. We moeten niet dezelfde fout maken als rond de top in Kopenhagen: Parijs gaat de wereld niet redden en ook niet verdoemen. Maar er is wel enorm veel strijd te leveren. De beslissingen die daar genomen worden, bepalen bijvoorbeeld of we vastzitten aan gas als transitiebrandstof naar hernieuwbare energie. Of de strijd voor hoeveel geld beschikbaar komt voor duurzame ontwikkeling. Maar bovenal is het een belangrijk maatschappelijk moment. In Parijs kan iedereen die systeemverandering wil samenkomen, elkaar vinden, elkaar inspireren, en laten zien dat we er zijn, en dat je rekening met ons moet houden. Want als politici ergens bang voor zijn is het wel mensen. Dus we zullen er zijn, fysiek, we zullen in de straten lopen, met z'n allen.” □

Asad Rehman spreekt op het symposium dat Milieudefensie en Down to Earth organiseren over de urgentie van klimaatverandering, op 31 oktober in Utrecht. Meld je aan op www.milieudefensie.nl/klimaat Symposium. Meer op pag. 44.

ADVERTENTIE

Ga mee naar de klimaatop in Parijs met Milieudefensie

In december komt de hele wereld samen in Parijs, voor de strijd tegen klimaatverandering. En jij kan erbij zijn: **vrijdag 11 december vertrekken wij naar Parijs** om in de avond samen met ons Friends of the Earth-netwerk een indrukwekkende actie te doen. De volgende dag lopen we mee in **een van de grootste demonstraties ooit.**

vrijdag 11 en zaterdag 12 december

Meer informatie: milieudefensie.nl/klimaatop-parijs

Noodgedwongen én als strategische keuze, boren milieuorganisaties nieuwe inkomstenbronnen aan, onder andere bij bedrijven. De grens tussen milieuorganisaties en bedrijfsleven lijkt te vervagen. Maar waar leg je de grens legt tussen ‘goede’ en ‘foute’ bedrijven? “Je moet je niet afhankelijk maken van grote bedrijven die systeemverandering tegenhouden.”

Tekst **Michiel Bussink** Beeld **Rawpixel**

Milieuclubs gaan in zaken

Een vergoeding van ‘enkele tonnen’ krijgt de Gelderse Natuur en Milieufederatie voor de vijf windturbines die binnenkort langs de A15 bij Nijmegen verschijnen. Stichting Natuur en Milieu ontving op zijn beurt inmiddels €693.429 van energieleverancier Eneco en ruim honderd-duizend euro van autofabrikant Nissan. Voor respectievelijk de aankoop van zonnepanelen en een project om elektrisch autorijden te stimuleren. Op het eerste gezicht ongebruikelijke inkomstenbronnen voor milieuclubs, maar het ziet ernaar uit dat dit nog maar het begin is: ‘nieuwe verdienenmodellen’ worden bij meer milieu- en natuurorganisaties geïntroduceerd. Deels gedwongen door opdrogende overheidssubsidies en teruglopende donaties, maar ook als bewuste omarming van het bedrijfsleven.

Windmolenproject

In 2012 sneuvelde het plan voor een windmolenpark langs de A15 bij Nijmegen en Oosterhout, waarna stroombedrijf Eneco zich uit het project terugtrok. Daarop namen de Gelderse Natuur en Milieufederatie (GNMF), een Nijmeegse windmolen-projectontwikkelaar en de coöperatie Windpower-Nijmegen het initiatief om in eigen beheer

een windmolenpark te beginnen. Daarbij al snel gesteund door de gemeente Nijmegen, die daarin de mogelijkheid zag om het halen van zijn klimaatdoelstelling dichterbij te brengen. “Dit is de eerste keer dat wij de rol van projectontwikkelaar op ons hebben genomen”, vertelt Alex de Meijer van GNMF. De Gelderse milieuorganisatie begon daaraan doordat medewerkers op individuele basis al bij het windpark betrokken waren. “Maar vanwege het geleidelijk verdwijnen van de provinciale subsidie moeten we ook op andere manieren geld gaan verdienen.” Dat daaraan ook risico’s kunnen zitten was van meet af aan duidelijk. Je weet bijvoorbeeld niet zeker of de geïnvesteerde tijd, geld en moeite worden terugverdiend: dat hoort bij ondernemen. “Het heeft intern tot veel discussie geleid. Je begint ergens aan, stopt er heel veel tijd en energie in, zonder dat je weet of het een succes wordt. Maar als het wel lukt, zetten we een flinke stap”, vertelt De Meijer.

Inmiddels lijkt het windpark er – na jarenlange voorbereidingen – inderdaad te gaan komen. De Gelderse Natuur en Milieufederatie krijgt een vergoeding voor de projectontwikkeling van de BV voor het windpark, die eigenaar van de molens wordt. De Gelderse Milieufederatie wordt dus geen mede-eigenaar. “Daar hadden we eigenlijk niet aan

gedacht. Maar in een volgend windmolenproject zou dat best kunnen.”

Gebiedsregisseur

Ook op vergelijkbare manieren boort de milieufederatie nieuwe inkomstenbronnen aan. Aan de noordoostkant van de Veluwe moet een ecologische verbindingzone komen met het IJsseldal. Dat vergt aanpassingen in een gebied waar nogal wat boeren hun bedrijf hebben. De provincie Gelderland heeft de Gelderse Milieufederatie ingehuurd om als ‘gebiedsregisseur’ op te treden. Oftewel te proberen allerlei maatschappelijke belangen een beetje op één lijn te krijgen en tegelijkertijd de natuur in het gebied erop vooruit te helpen. Dergelijke nieuwe manieren van samenwerken “roepen altijd dilemma’s op”, volgens De Meijer: “Je kunt het verwijt krijgen dat je je laat inpakken door bedrijven en overheden.” Maar er blijft daarnaast altijd de mogelijkheid om bijvoorbeeld juridische procedures te voeren, als dat nodig is om misstanden van bedrijven te bestrijden: een stok achter de deur om toch de confrontatie (weer) aan te gaan.

Beleggingsportefeuille

Andere milieuorganisaties gaan al een stuk verder met sponsoring door het bedrijfsleven. In het laatste jaarverslag van Natuur

en Milieu (SNM) valt te lezen dat de organisatie in 2014 betaald werd door Enexis, ASN Bank, Paardekoper (verpakkingsindustrie), TenneT, Liander, Eneco, Rooftop, Nissan, Rockwool, Buckaroo, Rabobank, Athlan Car Lease, Stedin Netbeheer en Velux. “Van oudsher waren we vooral gericht op lobby richting de overheid”, legt Olof van der Gaag uit, directeur campagnes van Stichting Natuur en Milieu (SNM). Dat blijft de club vanuit het kantoor in de Utrechtse binnenstad ook doen. “Maar maatschappelijke verandering komt niet alleen meer bij de overheid vandaan. Het is vaak effectiever om bedrijven en consumenten te beïnvloeden.” Vandaar dat SNM de samenwerking zoekt met “bedrijven die goeie dingen doen”, zoals ASN Bank, Eneco, Nissan en Rockwool. Een andere reden om ook met bedrijven in zee te gaan, is het afbouwen van subsidies. “Onze vaste overheidssubsidie van €1,8 miljoen per jaar werd vijf jaar geleden ineens nul.” Een heel ander type motivatie dus: nieuwe fondsen uit organisatorisch lijfsbehoud.

Van der Gaag vindt dat de nieuwe strategie succesvol is. Als voorbeeld noemt hij de samenwerking met de ASN Bank. De milieuclub helpt de bank om zijn beleggingsportefeuille klimaatneutraal te maken. “In die portefeuille zit 10 miljard. Als die volledig klimaatneutraal wordt, heeft dat grote impact.” Door de samenwerking met de bank, kreeg SNM toegang tot het klantenbestand en dat was weer heel bruikbaar om de aanschaf van zonnepanelen via SNM te promoten. “Doordat wij de organisatie voor de consument doen, zoals de selectie van de leverancier, bieden wij de consument gemak en financieel voordeel omdat de gezamenlijke inkoop goedkoper is.” In 2013 en 2014 ontving SNM €457.723,- aan vergoeding van de ASN Bank. In het zonnepanelenproject werkte SNM op zijn beurt samen met energieleverancier Eneco door de panelen van dat bedrijf aan de man te brengen. Dat Eneco niet de meest duurzame energieleverancier is, was voor Natuur en Milieu

geen belemmering voor de samenwerking: “Van de grootste leveranciers is het wel de groenste”, reageert Van der Gaag. “Wij willen ook dat Eneco zo snel mogelijk groener wordt. Maar zij zijn nu afhankelijk van ons, doordat wij hen aan klanten helpen. We draaien de machtsverhoudingen dus om.” In het verleden was Natuur en Milieu te afhankelijk van de overheid, volgens Van der Gaag: “Omdat we nu veel meer financiers hebben, waaronder bedrijven, zijn we nu veel onafhankelijker.”

Essent

Opvallend genoeg is juist Sible Schöne, directeur van HIER klimaatbureau, het daar niet mee eens. HIER kreeg zelf veel kritiek over zich heen omdat het zich laat sponsoren door Essent. Volgens energieonderzoeksbureau WISE “de smerigste energieproducent van Europa”. Op zijn beurt bekritiseert Schöne juist Natuur en Milieu: “Doordat ze zonnepanelen van Eneco verkopen, zijn ze niet meer onafhankelijk.” →

“Ons werd verweten met modder te gooien en bij te dragen aan een slecht imago van milieuorganisaties” **Markus Schmid, WISE**

→ Dat Essent het door HIER georganiseerde jaarlijkse Klimaatfeest betaalt, is volgens Schöne wat anders. “Essent is de grootste producent van groene stroom.” HIER is in 2006 opgericht rond het bezoek van Al Gore aan Nederland. De organisatie kreeg geld van de Postcodeloterij tot de klimaatop in Kopenhagen in 2009 en moest daarna zijn eigen broek ophouden. “Dat is gelukt. Ons uitgangspunt is dat we maatschappelijke activiteiten willen doen die bijdragen aan de aanpak van het klimaatprobleem.”

Daartoe runt HIER bijvoorbeeld het secretariaat van de ‘CO₂-prestatieladder’ bij bouwbedrijven, onder andere betaald door ProRail en Rijkswaterstaat. Ook het secretariaat van HIER-ogewekt, waar kennis van lokale energieproducenten wordt uitgewisseld, wordt door HIER gerund, met geld van onder andere de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en energienetwerkbeheerder Liander.

Die lokale opwekking van energie betekent een ondergraving van de positie van HIER-sponsor Essent. Maar volgens Schöne wringt dat niet. “Ook energiebedrijven zijn met nieuwe verdienmodellen bezig: Nuon, Essent, Eneco, die doen allemaal precies dezelfde dingen.” Energie opwekken met fossiele bronnen én duurzame bronnen, waarbij ze zich ook realiseren dat de energievoorziening verandert door decentrale opwekking.

Modder gooien

Daar denken ze bij WISE toch anders over. “Heel kwalijk dat HIER zich door Essent laat betalen”, vindt woordvoerder Markus Schmid. Een klimaatcampagne kan het niet maken om de grootste vervuiler van Nederland aan te prijzen: RWE, zoals Essent tegenwoordig heet, is de grootste CO₂-uitstoter

van Europa, mede-eigenaar van de kerncentrale in Borssele en de bouwer van een enorme kolencentrale in de Eemshaven. Als een van de weinigen heeft WISE de samenwerking publiekelijk veroordeeld.

Natuur en Milieu wil dat bijvoorbeeld niet doen. “Elke organisatie moet zijn eigen afweging maken”, vindt SNM. Zelfs het openlijk bekritisieren, wordt bekritiseerd, vertelt Schmid: “Het ligt heel gevoelig. Ons werd verweten met modder te gooien en bij te dragen aan een slecht imago van milieuorganisaties. Niemand durft eigenlijk zijn mond open te trekken.”

WISE realiseert zich goed dat het zich ook kwetsbaar maakt door wél de mond open te doen. Al is het maar omdat het zich zelf óók laat sponsoren door bedrijven.

“Daarover zijn wij heel transparant”, zegt Schmid. “Alle financiële informatie, tot aan de salarissen van WISE-medewerkers, is inderdaad op de website na te lezen. “Bij die sponsoring moet je heel goed de oorzaak en het gevolg uit elkaar halen: we doen eerst onderzoek en op basis van de uitkomsten zoeken we sponsors.”

WISE laat elk jaar samen met organisaties als het Wereld Natuur Fonds, Hivos, Consumentenbond, Natuur en Milieu en Greenpeace uitrekenen welke energieleverancier het groenste is. Vier van de groensten worden door WISE aangerezen en via de website kan gebruik gemaakt worden van een overstapservice. “Met de bedrijven die het beste scoren, worden gesprekken gevoerd en ze worden uitgenodigd om WISE te sponsoren.”

Op dit moment zijn dat Pure Energie, Qurrent, Huismerk Energie en Greenchoice. Dat zijn de ‘preferred suppliers’ die een eigen logo op de WISE-site krijgen en als eerste genoemd worden als potentiële overstap-

pers met WISE bellen. Met het sponsorgeld kan WISE weer andere activiteiten betalen, nodig omdat het steeds moeilijker wordt om donateurs te vinden.

Systeemverandering

‘Verdienmodellen’ vind ik eigenlijk niet het juiste woord, zegt Maarten Bijl van Milieudefensie: “Alsof je ergens geld uit wilt halen om winst mee te maken, en dat willen wij niet.” Milieudefensie wil in plaats daarvan een systeemverandering bewerkstelligen. “Daarom staan wij kritisch tegenover krachten en machten – zoals grote bedrijven – die de status quo bewaren en gaan wij niet aan het infuus liggen van partijen die wij moeten kunnen bekritisieren.”

In de praktijk betekent het dat Milieudefensie er naar streeft zijn geld voor minstens de helft bij particulieren op te halen. Het is dus niet zo dat per definitie sponsoring door alle bedrijven wordt uitgesloten. “We stellen daar strikte voorwaarden aan. We willen voorkomen dat we bedrijven aan *greenwashing* helpen.”

In de praktijk komen dus alleen bedrijven in aanmerking die goede dingen doen waar Milieudefensie helemaal achter staat. Vaak kleine koploperbedrijven die in duurzaamheid voorop lopen. Bedrijven als Essent of Eneco, die ook in fossiele energieproductie doen, komen daarom niet in aanmerking als sponsor. Collegaorganisaties als HIER en Natuur en Milieu laten zich wél door die bedrijven betalen.

“Zij kiezen er voor om met kleine stapjes te werken, dat wil ik niet diskwalificeren”, zegt Bijl, maar uiteindelijk zit het hem in een verschil in inzicht met die organisaties. “Wij hebben een ander DNA, een andere overtuiging. Voor werkelijke verandering heb je een ander economisch systeem nodig.” En moet je je dus niet afhankelijk maken van grote bedrijven die zo’n systeemverandering tegenhouden. Overigens voelt Milieudefensie ook niet zo de noodzaak om opeens nieuwe inkomstenbronnen aan te boren: “Wij staan tussen de mensen, hebben veel contact met burgers die ons steunen om onze idealen. Daar zit onze legitimatie, en niet zozeer bij bedrijven of overheden.” □

“Maatschappelijke verandering komt niet alleen meer bij de overheid vandaan. Het is vaak effectiever om bedrijven en consumenten te beïnvloeden” **Olof van der Gaag, SNM**

Naam: Willem Jan Atsma

Leeftijd: 58 jaar

Beroep: arts/epidemioloog en vice-voorzitter van Schaliegasvrij Nederland

Fietst mee omdat... “Klimaatverandering evident is en de gevolgen daarvan een enorme ramp gaan worden voor de mensheid als we niet heel snel reageren. Omdat ik me ernstig zorgen maak over het uitblijven van afspraken die de klimaatverandering kunnen kenteren. Na de mislukte top in Kopenhagen is het noodzakelijk dat er nu iets gebeurt. De wereldleiders kunnen wel wat hulp gebruiken in deze politieke poppenkast; hulp van bijvoorbeeld burgers en actievoerders. Het toont echte motivatie om in een volstrekt ongeschikt jaargetijde de fiets naar Parijs te pakken. Daarmee laten we zien dat het ons ernst is en dat we verandering willen. Hopelijk heeft dat effect.”

Wat verwacht je van de klimaatop? “Ik heb hoop om verschillende redenen. Uit onverwachte hoek krijgen we bijval in onze strijd voor verandering: zelfs de Paus en president Obama vinden dat het anders moet. Ook de gang van zaken rondom schaliegas geeft mij hoop. Die hele discussie heeft opgeleverd dat er nog steeds geen boor de grond ingaat en dat burgers zich inmiddels realiseren dat de winning van fossiele brandstoffen beschadigend is. Dit is een kentering die niet alleen op lokaal niveau, maar ook op wereldniveau gaande is. Die bewustwording geeft mij hoop.”

Wat verwacht je van de fietstocht? “Ik hoop dat het onderling gezellig wordt. En eigenlijk hoop ik op rotweer. Laat ons maar ervaren wat klimaatverandering inhoudt. Dat klinkt misschien wat gek, maar het past wel bij waar we in Parijs voor gaan strijden en het past bij deze pelgrimstocht – want het is eigenlijk toch ook wel een beetje een boetedoening. De voldoening achteraf zal alleen maar groter zijn als we rotweer hebben gehad.”

Op wat voor soort fiets? “Een gewone stadsfiets. Ik fiets veel op een racefiets en een mountainbike, maar dit is geen wedstrijd. We trekken samen op en komen gezamenlijk Parijs binnen.”

“Eigenlijk hoop ik op rotweer. Laat ons maar ervaren wat klimaatverandering inhoudt”

Sinds de aanslagen van 11 september zijn over de hele wereld terrorismewetten aangescherpt. De afgelopen tijd hebben veel landen, vaak na aanslagen, nieuwe elementen toegevoegd, definities en bevoegdheden opgerekt. Zodra het T-woord valt, neemt de repressie toe.

“Iedereen die bezorgd is over klimaatverandering wordt geframed als extremist.” Tekst Wil van der Schans Beeld Thomas Schlijper

en Eugenio Marongiu / Shutterstock.com

Allemaal terrorist?

In 2006 bezette Milieudefensie een taxibaan op Schiphol tegen oprekken van de normen. Daarvoor kreeg men 40 uur taakstraf. Het was de eerste keer in Nederland dat activisten voor zoets zo'n zware straf kregen. Hoe zou dit vandaag de dag afgelopen zijn?

In januari 2014 luidde Milieudefensie de noodklok: de import van vervuulende Canadese en Amerikaanse teerzandolie dreigt explosief te groeien. Canada ziet de oliewinning uit teerzand juist als een belangrijke stimulans voor economische groei.

Echt 'amused' was de Canadese regering dan ook niet met het almaar groeiende verzet door een coalitie van nationale en internationale milieuorganisaties en de inheemse bevolking.

Helder en duidelijk was het statement dat Joe Oliver, destijds minister van natuurlijke hulpbronnen (nu van financiën), in 2012 in de *Wall Street Journal* maakte. Hij koppelde die weerstand aan de nationale veiligheid: "Ze willen projecten stoppen waar de toekomst van het land van afhangt, hun doel is simpel: de nationale economische belangen van Canada ondermijnen." Een paar maanden later wees premier Harper op de financiële ondersteuning die milieuorganisaties krijgen uit het buitenland en daarmee werd ingezet tegen de economische belangen van Canada.

Dat is kritiek die sinds dit jaar teerzand-activisten een stuk harder kan raken. Zij worden sinds kort niet alleen verenigd door het gezamenlijke doel, maar ook door een wet die eigenlijk helemaal niet voor de actievoerders lijkt te zijn bedoeld.

In Canada werd dit jaar namelijk een nieuwe terrorismewet aangenomen. Aanleiding waren aanslagen op militairen en het parlement op 21 en 22 oktober 2014. In de nieuwe wet krijgen inlichtingen- en veiligheidsdiensten meer bevoegdheden om mensen af te luisteren, te volgen en te registreren en kan propaganda sneller worden tegengehouden. Maar ook het begrip terrorisme wordt ruimer gedefinieerd. Onder 'staatsondermijnende activiteiten' valt tegenwoordig ook "het ingrijpen in de capaciteit van de regering van Canada in verband met (...) de economische of financiële stabiliteit van Canada".

Dat klinkt als een probleem voor bijvoorbeeld teerzandactivisten, of eigenlijk iedereen die zich verzet tegen lucratieve maar destructieve industrie. Hoe terecht die zorgen kunnen zijn, bleek uit een vertrouwelijk document van de RMCP – de Canadese politie – begin dit jaar door Greenpeace geopen- →

→ baard. Dat waarschuwt voor een groeiende, goed georganiseerde en goed gefinancierde *anti-Canada petroleum movement*, en veegt alle vormen van activisme, vreedzaam of niet, op één hoop. Keith Stewart, klimaatcampaner voor Greenpeace, vindt het alarmerend dat in het document iedereen die bezorgd is over klimaatverandering wordt geframed als extremist, want het legt de basis voor onacceptabele praktijken.

Vuile trucs

Zo komen we gelijk terecht bij de eerste consequentie van de pogingen om milieuactivisten onder terrorismewetgeving te laten vallen: *'dirty tricks'*. Het zijn de meest ernstige gevolgen van de bestrijding van terrorisme na 9/11. Ontvoeringen, gevangennemen zonder vorm van proces, martelingen, executies door middel van drones, alles leek geoorloofd in de strijd tegen islamistisch terrorisme. Maar niet alleen daartegen. Radicale milieuactivisten worden in de VS al heel lang gelabeld als eco-terroristen. Sivan Hirsch-Hoefler (Universiteit Herzliya, Israël) en Cas Mudde (Universiteit van Georgia, VS) onderzochten het ontstaan hiervan. De basis werd in de tachtiger jaren gelegd door Ron Arnold, voorzitter van het Center for the Defense of Free Enterprise, auteur van *Ecoterror, the violent agenda to save nature* en een van de actiefste en invloedrijkste criticasters van de milieubeweging. Hij lobbyde actief om eco-activisten als terrorist te beschouwen, maar het duurde tot 1998 voordat er een eerste parlementaire hoorzitting over werd gehouden. In die periode werden er veel acties door dierenactivisten gevoerd. Als reactie werd een wet aangenomen die sprak van dierenrechtenterrorisme. Na 9 september was de wereld gericht op de strijd tegen Al Qaeda, maar in de VS gebeurde er iets vreemds. In de inmiddels meer dan beruchte Patriot Act werd onder de definitie van terrorisme ook elke vorm van vernieling

van eigendommen opgenomen. Hiermee werd de deur opengezet om ook actievoerders die schade aanrichten te vervolgen als terroristen. Sommige staten gingen nog een stapje verder: Ohio nam 'het beïnvloeden van de regering' op in de definitie. Iets dat overigens óók de Europese Unie deed. In Illinois en Louisiana werd ook "het toebrengen van ernstige schade aan het vee" toegevoegd. De FBI rekte de definitie nog verder op: "(vermeend) gebruik van geweld om personen of goederen te intimideren of om het beleid van een regering door intimidatie of dwang te beïnvloeden, ter bevordering van politieke of sociale doelstellingen". Eco-terrorisme werd zo de grootste binnenlandse dreiging. Dit had tot gevolg dat de FBI meer middelen en mogelijkheden kreeg ter bestrijding van deze dreiging. Radicale milieu- en dierenrechtengroepen merkten daar al snel de gevolgen van. In een grote operatie 'Operation Backfire' arresteerde de FBI in 2005 en 2006 tientallen activisten van Earth Liberation Front en Animal Liberation Front. Ze werden beschuldigd van sabotage, brandstichting en vernieling met een terroristisch oogmerk. Velen van hen kregen daardoor hoge straffen, tot wel twintig jaar. Een van hen pleegde zelfmoord in de cel.

Een beetje campaigner maakt natuurlijk juist zelf listig gebruik van de dreiging van het terrorisme. Want zijn bepaalde chemische fabrieken niet een gemakkelijk doelwit, en dienen ze daarom niet op afgelegen locaties te worden gebouwd? Toen in Milford Haven (Wales) plannen werden gemaakt om twee nieuwe LNG-gas-terminals te bouwen, bedachten activisten van Friends of the Earth Cymru een onverwacht argument: het overheidsbeleid dat dit soort installaties niet in druk bevolkte gebieden zouden moeten worden gebouwd, vanwege de nationale veiligheid. Ook het tweede gedeelte van de terrorismedefinitie kan voer zijn voor creatieve geesten. Is het niet mogelijk oliemaatschappijen aan te klagen wegens terrorisme? Zeker als er sprake is van corruptie ("overheid op onrechtmatige wijze te dwingen... tot het verrichten van een handeling"), of er, zoals bijvoorbeeld bij de (schalie)gaswinning, sprake is van "ontwrichting van sociale basisstructuren." Helaas, verwacht Milieudefensie, een aangifte zal waarschijnlijk niet serieus worden genomen.

Jaren later bleek dat de FBI de trukendoos van de *'dirty tricks'* volop had gebruikt. In een zaak had de FBI een infiltrante ('Ana') ingezet. Zij bleek een val te hebben gezet en drie activisten over te hebben gehaald plannen voor aanslagen te maken. Inspecteur Generaal Glenn A. Fine, die de FBI controleerde, ontdekte bovendien in 2010 dat ook groepen die overduidelijk alleen vreedzame protesten organiseerden lange tijd in de belangstelling van de FBI stonden.

Vreedzaam activisme

Italië, december 2013. Onder de naam NO TAV verzetten mensen zich massaal tegen een hogesnelheidslijn tussen Turijn en Lyon die door de Val di Susa-vallei zou lopen. Het gaat er hard aan toe. Sommige activisten saboterden het treinverkeer, maken apparatuur onklaar en stichten brand langs het spoor. In plaats van hen te vervolgen onder de gebruikelijke wetten tegen dit soort overtredingen, worden de activisten sinds juli 2013 vervolgd onder de Italiaanse terrorismewetgeving. En dan zien we wat de gevolgen van die brede bevoegdheden kunnen zijn. De aanklacht treft plots mensen die anders nooit met het label terrorist vervolgd zouden worden. De daar bekende schrijver Erri de Luca wordt nu bijvoorbeeld vervolgd wegens het oproepen tot sabotage. Dichter bij huis, in Groot-Brittannië, zien we nog een ander gevolg: de inperking van het demonstratierecht. Activisten hebben sinds de aanscherping van de terrorismewetten in 2005 te maken met harder optreden van de politie bij protestbijeenkomsten, onder andere door de uitgebreide 'stop and search'-bevoegdheden. Dit bleek uit een kritisch

Activisten van NO TAV, die protesteren tegen een hogesnelheidslijn door de kwetsbare Val di Susa vallei, worden in Italië onder terrorismewetgeving vervolgd.

Aanklachten treffen mensen die anders nooit met het label terrorist vervolgd zouden worden

rapport van het gezamenlijke mensenrechtencomité van het Britse parlement uit 2009. De Britten hebben ook hun programma ter preventie van terrorisme zodanig uitgebreid dat zelfs "sommige aspecten van geweldloos activisme" eronder vallen. Zoals anti-schaliegasactivisten. In Pungesti, een klein dorp in de Vasluisstreek in Roemenië, wordt sinds oktober 2013 vreedzaam geprotesteerd tegen de fracking-activiteiten van Chevron, dat er schaliegas wil winnen. Het protest zou echter gefiltreerd zijn door eco-anarchisten. Onder de noemer van 'speciaal gebied voor de nationale veiligheid' werd het terrein vervolgens afgesloten. De trend is overal zichtbaar: vreedzame activisten worden direct gelinkt aan activisten die geweld niet schuwen en gezamenlijk krijgen ze het label 'terrorist'. Europol publiceert jaarlijks de *EU Terrorism Situation and Trend Reports (TESAT)*. Sinds 2010 worden milieuactivisten genoemd onder het kopje

'single issue terrorisme'. "Single-issue extremistische activiteiten bleven deel uitmaken van een bredere anarchistische agenda", schrijft de dienst over 2014. "Er lijkt frequente samenwerking tussen de single-issue/milieuvigilante groepen en anarchistische entiteiten. Zowel tegen onder meer de bouw van infrastructuurprojecten, dierproeven en het gebruik van kernenergie. Ze richten hun activiteiten op instellingen, bedrijven en individuen aangesloten bij deze ondernemingen." Kortom: activisten in de breedste zin worden door Europol verbonden met terrorisme.

Nederland

Hoe staat het dan in Nederland? Hier dreigden na 11 september activisten ook onder het sleepnet van de terrorismewetten te gaan vallen. In de Europese Unie werden de contouren gelegd voor een nieuwe definitie van terrorisme, namelijk: "het oogmerk om een bevolking ernstig vrees aan te jagen, of

de overheid of een internationale organisatie op onrechtmatige wijze te dwingen tot het verrichten of het zich onthouden van een handeling, dan wel de politieke, constitutionele, economische of sociale basisstructuren van een land of een internationale organisatie ernstig te ontwrichten of te vernietigen". Dat is flink wat, maar de Nederlandse regering veranderde de definitie in twee opzichten: toegevoegd werd "een deel van de bevolking" en weggelaten werd "op onrechtmatige wijze". Ondanks dat gerechtvaardigd activisme onder de definitie kon vallen, werd de toevoeging juist omarmd door een groot deel van de politiek. VVD, CDA en LPF hadden het standpunt dat activisten als terroristen moeten kunnen worden beschouwd. In een aangenomen motie stellen zij dat dierenrechten- en milieuactivisten mogelijk een deel van de bevolking vrees aanjagen. "Het is wenselijk als zij in voorkomende gevallen vervolgd worden ter zake van een →

"We voeren bepaalde acties niet meer uit, omdat de risico's op een hogere straf te groot zijn" **Varpu Sairinen, Milieudefensie**

Radicale milieuactivisten worden in de VS al heel lang graag gelabeld als eco-terroristen

verdenking. Onverwacht had Milieudefensie ineens banden met een 'terrorist'. Milieudefensie maakt zich wel zorgen over de internationale ontwikkelingen. "Er is duidelijk een tendens om acties als terrorisme te framen, dat is wel een verontrustende ontwikkeling, die eventueel ook op ons afstraalt", zegt Varpu Sairinen, actiecoördinator van Milieudefensie.

Internationale contacten en steun kunnen in de toekomst de bottleneck blijken voor milieuactivisten. Neem bijvoorbeeld Kenia. Na de aanslag van Al Shabaab op de universiteit van Garissa op 2 april dit jaar nam de regering nieuwe anti-terrorismewetten aan, waar ngo's zich ernstig zorgen over maken. In de nieuwe wetten is opgenomen dat ngo's maar voor 15 procent gefinancierd mogen worden uit het buitenland. Geraakt worden bijvoorbeeld: Wildlife Conservation Society, World Wide Fund for Nature, Action Aid International, International Union for Conservation of Nature, en de Pan African Climate Justice Alliance. Zij zijn namelijk voor het grootste deel afhankelijk van buitenlandse steun. Kenia is niet het enige land dat de buitenlandse financiering van ngo's in het kader van de terrorismebestrijding aan banden legt. Egypte, Israël, Venezuela, Bolivia, Ecuador en Rusland gingen het land voor.

Een ander voorbeeld van hoe complex het probleem van activisme en anti-terrorismewetgeving is, toont het geval van Greenpeace. In 2005 werd Greenpeace in Denemarken als organisatie vervolgd voor een actie van enkele leden die een spandoek hadden opgehangen bij een actie tegen gen-tech. Dit was mogelijk door nieuwe terrorismewetgeving na 2001. Een uitzonderlijk geval, want dit is niet de wetgeving waar Greenpeace doorgaans het meeste last van heeft.

"Je ziet wel, zoals bij de actie van de Arctic 30 in Rusland, de dertig activisten die daar in de cel terecht kwamen, dat de beschuldi-

ging van terrorisme wel in de pers geuit wordt, maar dat de actievoerders uiteindelijk vervolgd worden wegens piraterij. Deze trend zien we in meer landen", aldus de voorlichter van Greenpeace. "Vooral in minder democratische landen is het lastig manoeuvreren, maar dat is altijd zo geweest. Er zijn ook ontwikkelingen, zoals de Spaanse demonstratiewet, die wel zorgen baren, maar niet direct aan terrorismewetgeving te koppelen zijn." De nieuwe Spaanse wet maakt het mogelijk demonstraties strikt in te perken met strenge richtlijnen over waar, wanneer en hoe demonstranten de straat op mogen.

Zelfcensuur

In Nederland lijkt de olievlek van de terrorismewetgeving nog wel mee te vallen. Toch is er een onopvallend, maar belangrijk effect te merken. Zelfcensuur. "De repressie is wel toegenomen", zo stelt Varpu Sairinen van Milieudefensie. "Waar we vroeger boetes kregen als we regels overtraden, zijn dat nu al taakstraffen. Gevolg is dat we bepaalde acties gewoon niet meer uitvoeren, omdat de risico's op een hogere straf te groot zijn. We laten dat altijd door een advocaat inschatten." Is de tijd van blokkades, bezettingen of nog radicalere acties daarmee voorbij? "De overheid is veel repressiever geworden en, ja, daar houden we wel degelijk rekening mee", aldus Sairinen.

In heel veel landen is het ondertussen dus wel op eieren lopen voor activisten. Niet noodzakelijk omdat terrorismewetgeving ook echt gebruikt wordt, maar omdat de definitie bijna overal zodanig aangepast is, dat als het de politieke wens is, deze ingezet kan worden tegen milieuactivisten. □

→ terroristisch misdrijf", aldus de motie.

Tot op heden is dit niet gebeurd. De discussies over extremistisch activisme betreffen doorgaans heel specifiek dierenrechtenactivisten. Veel politici bepleitten een aanpak middels de terrorismewetten, maar de opsporings- en inlichtingendiensten zijn vooralsnog niet verdergegaan dan het bestempelen van de acties als 'extremistisch'. Dat betekent niet noodzakelijk dat de milieubeweging geen gevolgen ondervindt van de dreiging van het label.

Internationale contacten

En in uitzonderlijke gevallen wordt die dreiging werkelijkheid. Dat ondervond de Nigeriaanse milieuactivist Sunny Ofehe, die in Nederland de Hope for Niger Delta Campaign leidt. Ofehe werkt daarbij samen met organisaties als Amnesty International en Milieudefensie om de situatie in de Nigerdelta te verbeteren. In 2011 werd hij in Nigeria gearresteerd en beschuldigd van mensensmokkel. Ook zou hij hebben samengespannen om oliepijpleidingen op te blazen in de Nigerdelta met terroristisch oogmerk. Op basis van die aanklacht kon de politie extra bevoegdheden inzetten. Vlak voor het proces startte werd de aanklacht ingetrokken, er was sprake van een vertaalfout. Ofehe en zijn collega-organisaties hadden intussen wel veel last gehad van de

Naam: Arja Helmig
Leeftijd: 38 jaar
Beroep: communicatieadviseur bij MVO Nederland

Fietst mee omdat... "Toen ik zo rond de twintig jaar was, ben ik diverse keren met jeugdige enthousiasme naar Frankrijk gefietst. Fietsen is gewoon geweldig. Daarom doe ik mee én omdat ik me bezighoud met het klimaat. De zeespiegelstijging vind ik een beklemmend idee en dat wij als mensen met ons gedrag het klimaat veranderen en de natuur aantasten, vind ik gewoon erg. We hebben het recht niet."

Wat verwacht je van de klimaatop? "Ik ben een optimistisch mens en zie kansen. Zonne- en windenergie worden steeds goedkoper. Bedrijven sorteren deels zelf al voor op de trend exit van fossiel. Zo'n 250 bedrijven en organisaties in Nederland willen klimaatneutraal worden. IKEA investeert bijvoorbeeld 1 miljard om dat in 2020 te bereiken. Die ontwikkelingen zorgen ervoor dat ik positief blijf. Toch blijft de klimaatop cruciaal. De bal ligt bij de regeringen die het speelveld voor verandering moeten creëren. Zij moeten die kans nu wel echt pakken! Als persvoorlichter ben ik vanaf de zijlijn betrokken geweest bij de klimaatop in Montreal en Kopenhagen. In Parijs kan ik eindelijk zelf participeren..."

Wat verwacht je van de fietstocht? "Ik heb gewoon heel veel zin en leef er echt naartoe. Als ik realistisch nadenk dan schieten beelden door mijn hoofd van dagen met alleen maar regen, tegenwind of kou - en ik ben een echte koukleum. Maar het lijkt me geweldig om samen met een stel fietsgekken te laten zien dat het ons ernst is. We hebben allemaal in elk geval twee gezamenlijke passies: fietsen en het milieu."

Op wat voor fiets? "Een Koga Miyata, de fiets waar ik vroeger ook mee naar Frankrijk fietste. Hij is zo'n twintig jaar oud en heeft weinig franjes, maar het is een echte solide stalen tourfiets."

"Het lijkt me geweldig om met een stel fietsgekken te laten zien dat het ons ernst is"

“Op het wad zijn schoenen je belangrijkste bezit”. De wadgids – grote rugzak, GPS, peilstok in de hand, noordelijke tongval – legt uit waarom: “Dat komt vooral door de vele oesters, daarover kun je zonder goed schoeisel niet lopen.” We staan aan de start van de ‘Van dam tot geen dam loop’, een wadlooptocht van Holwerd naar Ameland ter ere van het vijftig jarig bestaan van de Waddenvereniging. Met een flinke groep (oud) vrijwilligers en medewerkers van de Waddenvereni-

ging vertrekken we vanuit de veerhaven. Ik stap het wad op, in een glibberig pad van voetsporen van groepen die ons voorgingen. Al meteen zak ik diep weg in de zwarte, stinkende, zuijgende modderlaag. Bij de tweede stap voel ik hoe de modder mijn schoenen indringt en mijn voeten nat worden. We lopen de weidse leegte in – die door velen beschreven, bezongen, geschildeerde wereld van water en zand.

Handen af van het wad

Zonder tussenkomst van de 16-jarige Kees Wevers, vijftig jaar geleden, had

het er hier heel anders uitgezien. Er lagen plannen voor de aanleg van twee dammen tussen het vasteland en Ameland. De enthousiaste jonge wadloper stuurde een brief naar *de Telegraaf* waarin hij opriep tot een strijd voor het behoud van de Waddenzee. Biologen en natuurliefhebbers sloten zich bij hem aan en vier maanden later, in oktober 1965, werd de Landelijke Vereniging tot behoud van de Waddenzee opgericht, met Kees Wevers als vicevoorzitter. Het was het begin van de milieubeweging in Nederland. In 1971 besloot de regering dat de dam- →

Vijftig jaar met de voeten in de modder

Zonder de tussenkomst van een jongen van 16 was de Waddenzee er niet meer geweest. We lopen mee met een glibberige jubileumwandeling van een club die controversie niet uit de weg ging: de Waddenvereniging.

“We leggen niet meer op elke slak zout.” Tekst Merel van Goor

den Held Beeld Mark van Kruining voor de Waddenvereniging

→ men er niet zouden komen. Dat maakte de vereniging nog bepaald niet overbodig. De winning van gas, olie en zout onder de Waddenzee, de voorgenomen inpoldering van Friesland Buitendijks, Defensie, visserij, toenemend toerisme; door de jaren heen bleken er bedreigingen te over voor dit kwetsbare gebied. De Waddenvereniging was van oorsprong een partij van harde actie, hoor ik tijdens de tocht. Dat leidde ertoe dat de gemiddelde eilandbewoner een flinke hekel aan “de waddenclub” heeft. Wanneer ik hoor hoe het er in die tijd aan toe ging, verbaast me dat niet. Onder het motto “Handen af van het wad” bevocht de vereniging – bestaande uit veelal hoogopgeleide randstedelingen – nieuwbouw en ieder initiatief om meer toeristen op de eilanden te krijgen met een juridische strijd. In dit fundamentalistische tijdperk van de vereniging ontvingen bestuursleden en directeuren bedreigingen en eens werd ook de bakfiets met voorlichtingsmateriaal van de vereniging gekaapt door eilanders. Op Ameland ontstond zelfs een anti-Waddenverenigingbeweging.

Verandering van binnenuit

We lopen inmiddels over een hardere ondergrond, met af en toe een geul, sommige toch aardig diep. Tijdens het lopen probeer ik met veel verschillende mensen te spreken. De groep is toegankelijk, hoewel her en der iets wantrouwig tegenover een journalist. Bleef de vereniging zich zo vijandig opstellen? Op een gegeven moment bleek actievoeren niet meer effectief. De tegenpartij kwam met advocaten, waartegen de vereniging niet op kon. Er was simpelweg geen geld voor. Intern ontstond discussie over of harde acties nog het juiste middel waren, of dat overleg een betere methode vormde. Er was onenigheid en het geharrewar kostte de vereniging veel leden. “De tijdsgeest veranderde, onze werkwijze veranderde. Nu proberen we veranderingen van binnenuit tot stand te brengen. We leggen niet meer op elke slak zout”, zegt voorzitter De Roo over. Dat Arjan Berkhuisen, de hui-

dige directeur, op Terschelling woont, is dan ook nieuw in de geschiedenis van de Waddenvereniging.

Unesco Werelderfgoed

In 2009 krijgt de Waddenzee de status van Werelderfgoed. Dit wordt binnen de vereniging ook wel een Michelinster voor de Waddenzee genoemd. Berkhuisen noemt het beschamend dat een land als Nederland de werelderfgoedstatus op het spel zet voor economisch gewin ten koste van rust, ruimte en natuur. De overheid heeft vorig jaar namelijk een vergunning verleend voor zoutwinning in het Waddengebied waartegen de vereniging zich uiteraard verzet. Ze hebben een brief geschreven naar Unesco met de boodschap ‘let op: als dit zo doorgaat, zou dit het einde van de status kunnen betekenen’. Unesco benadert dan de overheid. “En zo kunnen we afname van de status

gebruiken als dwangmiddel. Maar meer dan dat is het niet”, aldus Berkhuisen. Het laatste stuk van de tocht bestaat uit drie kilometer zachte slik. Ik loop naast Kees Wevers, die jongen van 16 die aan de wieg stond van de vereniging. Hij doet opmerkelijk jeugdig aan voor iemand van 66. Hij vindt het “wel grappig”, deze wadlooptocht ter ere van het vijftigjarig bestaan. Had hij verwacht dat zijn oproep een beweging als deze tot gevolg zou hebben? Ja, zeker, dit was wat hij voor ogen had, van hem mocht de vereniging nog wel iets groter. We steken een geultje over – daaraan moet iets opmerkelijks zijn, want hij haalt zijn voicerecorder tevoorschijn en spreekt iets in. Na de geul weer de zachte modder, het loopt zwaar en Wevers vindt het niets. Hij houdt het voor gezien en slaat af, op zoek naar een snellere route. □

“Beschamend, dat een land als Nederland de werelderfgoedstatus op het spel zet voor economisch gewin”

Ziek van antibiotica

In Europa sterven jaarlijks 25 duizend mensen omdat bacteriën almaar resistenter worden tegen antibiotica. Het omvangrijke gebruik van antibiotica in de veehouderij zou hiervan de oorzaak zijn. Zin of onzin? Tekst **Ronella Bleijenburg** Beeld **Marten van Dijk** en **Michiel Wijnbergh**

Milieudefensie legde 16 februari megabacteriën neer in het centrum van Lichtenvoorde. Het was de aftrap voor een serie debatten over de intensieve veehouderij waar resistente bacteriën een groot gevaar vormen voor de volksgezondheid.

Stel je voor, je dochtertje is ernstig ziek en moet een hartoperatie ondergaan. Nadat er een vooronderzoek in het ziekenhuis heeft plaatsgevonden, blijkt dat de operatie uitgesteld moet worden vanwege ruis op de longen. Onverrichter zake naar huis. Enkele dagen later krijg je een telefoontje van de opererend arts dat je niet meer hoeft terug te komen. Er is een MRSA-bacterie gediagnosticeerd. Een wat voor bacterie?!

Het overkwam Eric en Ine van den Heuvel uit het Brabantse Nistelrode. Het meisje in kwestie heet Eveline en is dan twee jaar oud. We schrijven oktober 2003: Eveline gaat de boeken in als de eerste mens met een MRSA-besmetting. “Ik had geen flauw benul wat MRSA was”, vertelt Van den Heuvel. Daar waar hij en zijn vrouw zich richten op de vraag wat het überhaupt is en waar het vandaan komt, zijn de artsen bezig met het gezin uit het ziekenhuis te weren uit angst voor besmetting.

Uiteindelijk wordt de situatie zo levensbedreigend dat Eveline wel geopereerd moet worden. Drie jaar is ze dan en na de operatie moet ze wekenlang in quarantaine. Bezoekers mogen alleen in speciale pakken bij het kleine meisje komen. “Vreselijk.”

In zijn zoektocht naar het hoe en wat, ontdekt Van den Heuvel dat MRSA een resistente huidbacterie is die ongevoelig is voor de meeste, gangbare antibiotica en daardoor moeilijk te bestrijden; dat MRSA vooral gevaarlijk is voor mensen met een verminderde weerstand én dat, als blijkt dat vier van de vijf gezinsleden MRSA-positief zijn, de oorzaak van de besmetting in zijn eigen varkenshouderij ligt.

Besmettingsgevaar

Jan ten Have is monteur in de bakkerij-industrie en woont in het Gelderse Azewijn “op 200 meter afstand van een megastal met 6300 vleesvarkens”. Als hij in 2009 in het

ziekenhuis wordt opgenomen vanwege een ontsteking op zijn kin, constateert het ziekenhuis dat Ten Have de resistente MRSA-bacterie onder de leden heeft. In verband met besmettingsgevaar wordt hij direct naar huis gestuurd - een eenpersoonskamer is namelijk niet beschikbaar in het ziekenhuis. “Je schrikt je kapot. Ik had wel eens van MRSA gehoord, maar dat was een ver-van-mijn-bed-show. Het is een hele nare gewaarwording als je als een besmet iemand wordt behandeld en verplegend personeel ineens handschoenen gaat dragen. Toen ik vorig jaar iets in mijn oog kreeg en dat in het ziekenhuis verwijderd moest worden, kreeg ik een speciale behandeling. Ik sta te boek als een besmet persoon en een besmettingsgevaar.”

Ten Have legt de oorzaak van zijn besmetting bij de varkenshouderij op steenworp afstand van zijn huis. “Een logische conclusie, toch? Hoe kom ik er anders aan?”

25 duizend doden

Antibioticaresistentie. De gezondheidszorg, inclusief de Wereldgezondheidsorganisatie, waarschuwt hier al jaren voor, maar wat is het eigenlijk? Gemiddeld draagt een mens 1,5 kilo aan bacteriën met zich mee. Vooral in de darmen, maar ook op de huid. Sommige van die bacteriën hebben we nodig voor bijvoorbeeld de spijsvertering, maar er bestaan ook bacteriën die ziektes veroorzaken.

Revolutionair was dan ook de uitvinding van penicilline (een antibiotica). Het werd

bestempeld als het belangrijkste geneesmiddel van de twintigste eeuw. Door dit wondermiddel konden mensen genezen van dodelijke infecties. Sinds die uitvinding wordt antibiotica veelvuldig gebruikt bij zowel mens als dier om infecties te bestrijden, maar ook om te voorkomen dat (nieuwe) infecties ontstaan, bijvoorbeeld bij operaties en bij chronische urineweginfecties.

Maar, zoals dat gaat in het leven, geldt ook hier de wet van de sterkste. De bacterie vocht terug. Door veelvuldig gebruik van antibiotica ontstaan resistente bacteriën, zoals ESBL-producerende bacteriën en MRSA. Aangezien het niet de verwachting is dat er op korte termijn nog nieuwe antibioticamiddelen komen, wordt de behandeling van bepaalde infecties daardoor moeilijker en soms zelfs niet meer mogelijk.

In Europa sterven jaarlijks 25 duizend mensen omdat bacteriën almaar resistenter worden tegen antibiotica, blijkt uit cijfers van het European Centre for Disease Prevention and Control dat jaarlijks een European Antibiotic Awareness Day organiseert. Op de Nederlandse editie van 2014 sprak minister van Volksgezondheid Edith Schippers (VVD): “Als antibiotica niet meer werken, worden transplantaties, kankerbehandelingen, maar ook routineoperaties levensgevaarlijk of onmogelijk. Een simpele blaasontsteking kan fataal worden.”

Veehouderij

In de discussie over de ontwikkeling van antibioticaresistentie speelt het omvang- →

“Het is een hele nare gewaarwording als je als een besmet iemand wordt behandeld en verplegend personeel ineens handschoenen gaat dragen” **Jan ten Have, drager van de resistente MRSA-bacterie**

> De dochter van veehouder Eric van den Heuvel werd een hartoperatie geweigerd dankzij besmetting met MRSA van zijn eigen varkens.
>> Resistentie terugdringen kan ondanks schaalvergroting. (Afgebeelde varkens zijn niet van Van den Heuvel.)

“Ons systeem van de veehouderij loopt op zijn eind. Het knelt bij de antibiotica-resistentie, het knelt bij natuur en milieu en het knelt bij boeren die te weinig geld krijgen en in Brussel de barricade opgaan” **Jacomijn Plumiers, campagneleider Milieudefensie**

→ rijke gebruik van antibiotica in de veehouderij een belangrijke rol. Dit omdat het resistentieniveau in deze sector daardoor ook hoog is, zoals blijkt uit de jaarlijkse MARAN-rapportages (Monitoring of Antimicrobial Resistance and Antibiotic Usage in Animals in the Netherlands) waarin zowel gebruiks- als resistentiecijfers staan. Het gevaar: resistente bacteriën kunnen worden overgedragen van dier naar mens.

Maar waarom gebruikt de diersector überhaupt antibiotica? Is het noodzakelijk? Of is het vooral ook de economische waarde van de veestapel die telt? Tot 2006 werd in de hele Europese Unie op grote schaal antibiotica ingezet als groeibevorderaar binnen de diersector. Dat werd standaard aan het veevoer toegevoegd zonder tussenkomst van een dierenarts.

“Antibiotica heeft een prestatieverhogend en een groeibevorderend effect en levert minder uitval op door ziekte. Daarmee is het dus een heel strategisch en goedkoop middel om de productie te verbeteren”, zegt Dik Mevius, professor Antimicrobiële Resistentie bij het Central Veterinary Institute (CVI), onderdeel van Wageningen UR, en betrokken bij de MARAN-rapportages.

Hetty van Beers, directeur van de Autoriteit Diergeneesmiddelen (SDa) die in 2010 werd opgericht en als taak heeft om het gebruik van antibiotica in Nederland te analyseren, geeft aan dat de focus in die jaren vooral op het gezond houden van de dieren lag door preventief gebruik. “Dierenhouders zijn gebaat bij gezonde dieren, want elk ziek dier

kost extra geld en extra aandacht.”

Varkenshouder Van den Heuvel gebruikte zelf ook veel antibiotica en geeft aan dat dit gewoon zo ging. “Daar dacht je niet over na. Als dieren en mensen intensief bij elkaar leven, dan wordt het natuurlijk bacterieel evenwicht verstoord. Eén van de middelen om dat te herstellen is het gebruik van antibiotica. Pas later werd er meer bekend over de effecten van het (preventieve) gebruik van antibiotica. Toen bleek dat we als het ware een antibiotica-deken over Nederland hebben gelegd.”

Reductie

Dieren groeiden er dus harder van en het leek ook een uitstekend middel om te voorkomen dat dieren ziek werden. Daar waar het gebruik van antibiotica bij mensen in Nederland het laagst is van Europa, was het gebruik in de veehouderij tot voor kort één van de hoogste van Europa. Maar het was een schijngezondheid.

Jacomijn Plumiers, campagneleider Duurzaam Voedsel bij Milieudefensie wijst op de kwetsbaarheid van de veehouderij: “Een ongezond systeem wordt staande gehouden met medicijnen. Door de komst van megastallen zijn de dieren extra kwetsbaar. In een omgeving met heel veel dieren en weinig natuurlijke weerstand kunnen bacte-

riën en virussen goed gedijen en zich uitbreiden.”

Omdat er steeds meer bekend werd over het resistentere worden van bacteriën, werd vanaf 2006 de standaard toepassing van antibiotica als groeibevorderaar in het veevoer verboden, maar het verbod had tot 2009 weinig effect omdat het leidde tot een toename van het reguliere antibioticagebruik. In 2010 kondigde de toenmalige minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit aan dat het preventieve antibioticagebruik in de dierhouderij per juli 2012 werd verboden en dat het gebruik sowieso zou moeten dalen. Er werden reductiedoelstellingen afgesproken: in 2011 zou het antibioticagebruik ten opzichte van 2009 met twintig procent gedaald moeten zijn en in 2013 met vijftig procent.

Dat doel werd bereikt, blijkt uit verkoopcijfers van de branchevereniging Veterinaire Farmacie. In 2014 stond de reductieteller op 58,1 procent en volgens de doelstelling van de overheid moet er in 2015 een reductie van 70 procent ten opzichte van 2009 zijn behaald. Dit ondanks dat de schaalvergroting in de veehouderij wel doorgaat.

Mevius: “Het is vaak wel de perceptie dat schaalvergroting in de veehouderij leidt tot meer antibioticagebruik, maar cijfers tonen dat niet aan. Of een bedrijf nu groot of klein

is, de *mindset* van een veehouder ten aanzien van antibioticagebruik is bepalend voor de hoeveelheid die hij gebruikt. Die *mindset* is veranderd en dat heeft kunnen leiden tot reductie.”

Wat zegt het dat de sector inmiddels al een reductie van bijna 60 procent heeft behaald in een paar jaar tijd? “Dat het dus blijkbaar haalbaar was om een deel van het laaghangend fruit te plukken”, aldus Maaïke van den Berg, rundveedierenarts en voorzitter van de werkgroep Veterinair Antibiotica-beleid van de KNMvD, de beroepsorganisatie van dierenartsen. “We zaten te hoog in het gebruik van antibiotica, laten we eerlijk zijn.” Van Beers van de SDa benadrukt dat de sector zelf (de veehouders en dierenartsen) doordrongen is geraakt van de risico's van het antibioticagebruik. Van den Berg is het daarmee eens: “De focus is meer verlegd naar het gezond houden van de dieren dan (preventief) ziektes bestrijden, want dat levert nu eenmaal gezondere producten op en dus meer geld.” Gezond betekent zonder antibioticaresistente bacteriën dus.

Causaal verband

De MARAN-rapportages, waarin zowel gebruiks- als resistentiegegevens staan opgenomen, laten een duidelijke trend zien. “De afgelopen decennia zagen we dat de toename van antibioticagebruik in de veehouderij synchroon liep met een toename van antibioticaresistentie. Sinds 2011 zien we dat een daling van antibioticagebruik in de veehouderij synchroon loopt met een daling van antibioticaresistentie. Wij suggereren daarom een causaal verband”, zegt Mevius. “Het Nederlandse model van de veehouderij laat zien dat je ondanks schaalvergroting, toch een reductie van antibioticagebruik kan realiseren. Dat kan door een andere

mindset van de veehouder, door transparantie in het gebruik van antibiotica, door gezondheids- en behandelplannen op de bedrijven, door strenge hygiëne-eisen en door onder andere ook de kwaliteit van diervoedsel en drinkwater omhoog te brengen. Het is een totaalpakket aan maatregelen die een veehouder moet nemen ten aanzien van gezondheidsmanagement op zijn bedrijf.” Omdat nog lang niet alle veehouders op die manier werken, zal het huidige systeem van de veehouderij drastisch moeten veranderen om te waarborgen dat het gebruik van antibiotica blijft dalen. “De veehouderij is in het verleden gebouwd op goedkope antibiotica. Nu is de uitdaging een duurzame veehouderij op te bouwen, één die niet is gebaseerd op het systematische gebruik van antibiotica. Zo lang je het huidige systeem van de veehouderij niet verandert, kun je slechts tot een bepaald niveau reduceren zonder dat het dierenwelzijn in gedrang komt,” aldus professor Mevius.

Cijfers van het SDa tonen inderdaad aan dat er sinds 2014 een afvlakking van de reductie gaande is. Tot nog toe is er weinig bekend over dierenwelzijn in relatie tot antibiotica-reductie. De Raad voor Dierenaangelegenheden (de denktank voor het dierbeleid van de minister en staatssecretaris van Economische Zaken) komt eind 2015 met een advies.

Gezonder systeem

Daar waar Mevius aangeeft dat niet de grootte van een veehouderij het probleem van de resistentie bepaalt, maar hoe je als boer je bedrijf runt, vindt Plumiers van Milieudefensie die schaalvergroting juist wel een probleem. Ze is blij met de behaalde reductie, maar vindt het nog lang niet genoeg. “Ons systeem van de veehouderij loopt op zijn eind. Het knelt bij de antibioticaresis-

tentie, het knelt bij natuur en milieu en het knelt bij boeren die te weinig geld krijgen en in Brussel de barricaden opgaan. We moeten toe naar een veel gezonder systeem met minder vee, maar ook minder consumptie van vlees en zuivel en een betere prijs voor de boer. We zitten met ons allen in een ratrace waarbij we meer voor minder willen ten koste van onze eigen leefomgeving en dat van anderen. Dat houdt geen stand.”

Rundveedierenarts Van den Berg: “De afgelopen decennia draaide alles om het zo goedkoop mogelijk, zo veel mogelijk produceren. Tegelijkertijd komt er gelukkig meer aandacht voor dierenwelzijn. Die twee dingen zijn niet meer altijd verenigbaar. Als maatschappij moeten we een open debat aangaan over de herkomst van ons voedsel, de prijs die we daarvoor betalen en het duurzaam produceren.”

Sinds bekend werd dat zijn dochter een MRSA-bacterie opliep dankzij zijn eigen varkenshouderij, heeft Van den Heuvel het roer volledig omgegooid. Inmiddels heeft hij een antibiotica-reductie van 95 procent behaald door onder andere strenge hygiënemaatregelen door te voeren, een verbetering van de kwaliteit van het voer en drinkwater en te werken met probiotica in plaats van antibiotica. “In plaats van ziektes te managen, moeten we juist de gezondheid van onze dieren managen.”

En wat een 'gezonde' veehouderij dan is, daarover zijn de meningen over verdeeld. □

“Antibiotica heeft een prestatieverhogend en een groeibevorderend effect en levert minder uitval op door ziekte. Daarmee is het dus een heel strategisch en goedkoop middel om de productie te verbeteren” **Dik Mevius, professor Antimicrobiële Resistentie**

Kaars maken van sinaasappel

De dagen worden korter, de avonden langer. Dus gezellig 's avonds een kaarsje aansteken. Maar dan is er het kaarsen-dilemma... Want gewone kaarsen zijn van paraffine gemaakt, een aardolie-product, en we willen juist van onze petroleum-verslaving af. Kaarsen van bijenwas zijn afkomstig van de honingraten van bijen en we kunnen de bijen nu het zo slecht met ze gaat maar het beste zo veel mogelijk met rust laten en niet hun bouwgrondstof afnemen. Hoe kun je dan toch kaarsjes hebben?

Je kan heel simpel zelf kaarsen maken van een sinaasappel en olie.

Hoe doe je dat?

Je snijdt een sinaasappel rondom in de breedte, maar je snijdt heel ondiep, enkel in de schil. Dan pel je voorzichtig de bovenste helft van de schil van de sinaasappel af. Zorg dat deze schil heel blijft. En let er ook op dat je de "stam" van de sinaasappel, die in het midden tussen de partjes zit, aan die afgepelde schil laat zitten. Want die "stam" is de lont van je kaars.

De afgepelde schil vormt nu een kommetje met een lont in het midden. Dit kommetje leg je op tafel en hier doe je olie in. Je kan hiervoor gewoon olie gebruiken die je in huis hebt, bijvoorbeeld zonnebloem- of olijfolie.

"Geweldig dat je zo je fruitafval kunt hergebruiken Bijkomend voordeel: een heerlijke geur!"

Het is belangrijk dat je de lont goed overgiet met de olie en hem eventueel ook nog zijwaarts in de olie onderdompelt. Dan nog even wachten, zodat de lont de tijd heeft om de olie goed op te zuigen voordat je de kaars aansteekt. En dan kun je je sinaasappelkaars aansteken!

Een mooi vlammetje verlicht je donkere avonden. En dat vlammetje verlicht ook nog eens het kommetje van de sinaasappelschil waardoor deze een prachtig warme oranje gloed uitstraalt!

Uiteraard kun je op deze manier ook kaarsen maken van mandarijnen, citroenen en grapefruits.

Geweldig toch, dat je zo je fruitafval kunt hergebruiken. Een bijkomend voordeel van deze kaarsjes is dat ze een heerlijke sinaasappelgeur verspreiden!

Green Evelien leeft met haar gezin in de Ardennen een donkergroene eco-lifestyle en geeft ons ieder nummer een inspirerende tip. Neem ook een kijkje op haar website www.GreenEvelien.com

Beeld Dinand van der Wal

Naam: Huib Poortman

Leeftijd: 78 jaar

Beroep: Gepensioneerd leraar Aardrijkskunde

Fietst mee omdat... "In de eerste plaats omdat het nu echt de hoogste tijd is om bindende afspraken te maken om de aarde te redden. In de tweede plaats omdat ik van fietsen houd. In 1977 deed ik mee aan een demonstratieve fietstocht van Zwitserland naar Hoek van Holland, tegen de vervuiling van de Rijn. Die fietstocht heeft er aan bijgedragen dat je tegenwoordig weer in de Rijn kunt zwemmen, terwijl je er toen een foto-rolletje in kon ontwikkelen, zo veel chemische troep zat erin. Ik hoop dat deze fietstocht naar Parijs ook zo'n effect zal hebben."

Wat verwacht je van de klimaatop? "Het is nu of nooit. Dat riepen wij toen we veertig jaar geleden Milieudefensie oprichtten ook al, maar ik weet wel zeker dat wanneer we met deze klimaatop niets bereiken, het nu echt te laat is en dat mijn kleinzoon, als hij al zo oud wordt als ik, geen leuke oude dag zal hebben. Twintig jaar geleden maakte ik de cynische opmerking dat er pas wat gebeurt aan klimaatverandering als ook de rijke landen getroffen worden door natuurrampen. Nu er in de VS orkanen, hevige droogte en bosbranden, maar ook overstromingen plaatsvinden, roept president Obama inderdaad dat er meer gedaan moet worden tegen klimaatverandering. Op basis van dergelijke uitspraken van wereldleiders verwacht ik toch wel resultaten van deze klimaatop."

Wat verwacht je van de fietstocht? "Ik heb er vooral veel zin in. Zestig jaar geleden fietste ik met een schoolvriend naar Parijs; dit is een soort herhalingsoefening. Het weer is afwachten, maar ach, we zien wel. Voor dit doel mogen we best wat ontberingen doorstaan."

Op welke fiets? "Een Multicycle Extreme. Een comfortabele fiets met ruimte voor veel bagage en bedoeld voor lange afstanden. Met deze fiets ben ik onder andere door Nepal, Tibet, Thailand, Laos, Vietnam, Cuba, Bali, Lombok, Sumbawa en diverse Europese landen gefietst."

"Het weer is afwachten, maar voor dit doel mogen we best wat ontberingen doorstaan"

Politiek pamflet

Toegegeven, ik ben niet de aangewezen persoon om een boek van een politicus te recenseren. Ik krijg meestal de kriebels van politici. Je weet dat alles wat ze zeggen bedacht is door een hele batterij aan voorlichters en strategen. Maar de titel *De mythe van het economisme* van Jesse Klaver maakte mij toch nieuwsgierig en dus zette ik mijn weezin overboord.

Volgens de nieuwe partijleider van GroenLinks is het politieke debat gereduceerd tot een debat over cijfers. Het gaat over procentpunten economische groei, over koopkrachtplaatjes, budgetbeheer en al het andere dat je kunt meten. Nu heeft Klaver niks tegen meten, maar cijfers moeten in zijn ogen het begin zijn van het politieke debat en niet het eindpunt. Politiek gaat over idealen en waarden. Drie waarden staan voor hem centraal: mededogen of solidariteit, respect voor de Aarde en gelijke kansen voor iedereen. Waarden die hij meekreeg tijdens zijn opvoeding waarover hij uitvoerig uitweidt.

Ik weet dat deze 'story of self' hip is, en het is vast zinvol om te weten waar een politicus zijn ideeën vandaan haalt, maar de hoofdstukken over zijn half-Indonesische oma die hem 'kassian' (mededogen) bijbracht, over zijn opa die hem meenam naar demonstraties en hem wees op de waarde van de natuur en zijn eigen 'strijd' om als gekleurde Nederlander het van vmbo-leerling te schoppen tot partijleider zijn aan mij niet besteed.

Pas halverwege het boek komt hij toe aan het ontleden van 'het economisme', het terugbrengen van alle politieke vraagstukken tot een financieel-economische kwestie. Een impliciete ideologie die gedeeld wordt door bijna alle partijen in de Tweede Kamer, waardoor daar eigenlijk altijd naar dezelfde oplossing wordt gezocht: meer markt, minder overheid, meer groei.

Maar wat economisme nu precies is, blijft vaag. Is het niet gewoon een ander woord voor neoliberalisme en had hij zijn boek niet beter de mythe van het neoliberalisme kunnen noemen? Misschien beseft Klaver al te goed dat ook zijn partij onder Halsema en Sap steeds meer meeging in dit neoliberale denken en geeft hij het daarom een andere naam.

Maar goed, economisme of neoliberalisme, Klaver wil ermee afrekenen en dat valt te prijzen. Het boek sluit af met een tiental concrete veranderingen die hiervoor nodig zijn. Zoals democratisering van de energievoorziening, verkleinen van de financiële sector, progressieve vermogensbelasting, terugdringen van de marktwerking in de zorg en meer veranderingen die je als groen en links mens van harte toejuicht.

Ik wens hem hiermee heel veel succes.

Maar zijn boek stelt teleur. Het is geen diepgaande analyse van ons systeem, maar een politiek pamflet van een partijleider die zijn partij – en zichzelf – wil promoten.

Freek Kallenberg

De mythe van het economisme. Pleidooi voor nieuw idealisme. Jesse Klaver, De Bezige Bij 2015. ISBN 978 90 234 9695 3. 102 pag. € 17,90.

PUBLICATIES

Groene meisjes

Drie jaar geleden portretteerden we ze als eens in onze rubriek de Activist, de groene bloggers Merel Wildschut en Jamie van Zijl, beter bekend als De Groene Meisjes. In 2011 startten ze hun blog waarmee ze willen laten zien dat een groen leven helemaal niet moeilijk of saai hoeft te zijn. Inmiddels is hun hobby uitgegroeid tot een fulltime baan en is er een boek. Je leest hoe je makkelijk groene keuzes kunt maken, zonder in te hoeven leven op plezier of comfort en hoe je de heerlijkste veganistische recepten maakt in een handomdraai.

De Groene meisjes, Merel Wildschut en Jamie van Zijl, Uitgeverij Brandt, 2015. ISBN 978 94 92037 27 5, paperback, 192 pag., € 20,-.

Klimaatverandering

Het klimaat verandert, zoveel is duidelijk. Maar wat is er al veranderd en wat staat ons nog te wachten? In dit cahier van de Stichting Biowetenschappen en Maatschappij beschrijven toonaangevende Nederlandse wetenschappers voor hun vakgebied wat de belangrijkste veranderingen zijn. Duidelijk is dat de veranderingen rond de Noordpool harder gaan dan elders. Voor Nederlandse boeren, en ook voor ingenieurs biedt de klimaatverandering nog wel kansen. Een westerse maatschappij als de onze kan de gevolgen van het veranderende klimaat waarschijnlijk nog wel opvangen, maar hoe zit dat met de minder rijke landen?

Klimaatverandering, wat zijn de gevolgen? Stichting Biowetenschappen en Maatschappij, september 2015. 85 pag. Gratis downloaden via www.biomaatschappij.nl of voor bestellen voor €7,50 via info@biomaatschappij.nl

Klimaatexpress

De jongens en meisjes van Climate Express willen tienduizend Belgen naar de klimaatop in Parijs brengen, want de top is het ideale moment om druk op de politiek te zetten. Omdat verzet en informatie hand in hand gaan is er met de beweging nu ook een boek. Climate Express-voorzitster Natalie Eggermont vertelt waarom de sociale en ecologische crisis hand in hand gaan, waarom we het systeem en niet het klimaat moeten veranderen, wat het belang van massamobilisatie en de opbouw van een sterke burgerbeweging is, en welke sporen van verandering de klimaatbeweging kan bewandelen om ons uit het slop te halen.

Sporen naar verandering. Natalie Eggermont. Uitgeverij EPO, november 2015. ISBN 978 94 6267 052 5, Paperback, 160 pag., €15,-.

Foto: Marten van Dijk

Naomi Klein: Nieuwe verhalen

Vervuiling oplossen met meer vervuiling, zo noemt Naomi Klein de toepassing van geo-engineering tegen het klimaatprobleem. Zo geformuleerd wordt de idiotie direct helder. Ze gebruikt deze omschrijving in haar bestseller én in de gelijknamige film, binnenkort op documentairefestival IDFA te zien: *This Changes Everything*. Waar dit idee om chemicaliën in de atmosfeer te spuiten om klimaatopwarming te stoppen pas diep in het boek aan de orde komt, begint de film er vrijwel direct mee. Voor Klein is het een logisch gevolg van de manier waarop wij sinds de 17e eeuw naar de Aarde zijn gaan kijken: als een machine die wij beheersen en naar onze wil kunnen vormen en leeg plukken. Deze ideologie is ontstaan in de Royal Society, 's werelds oudste wetenschappelijke organisatie, ook de plek waar Klein de bijeenkomst over geo-engineering bijwoont. Het statige, koloniale, door mannen gedomineerde complex op een aangeharkt, symmetrisch landgoed geeft Kleins verhaal kleur. Ze betoogt dat we hier de weg in zijn geslagen richting (door de mens veroorzaakte) klimaatverandering; door onszelf en elkaar het verkeerde verhaal te vertellen.

Het mooie is: dat verhaal kunnen we veranderen. In vijf minuten lukt het Klein en regisseur (en echtgenoot) Avi Lewis om de kijker een (voor sommigen) nieuw inzicht en hoopgevend perspectief te bieden. Inderdaad anders dan in sommige klimaatfilms, waar eerst heel veel ellende en onrecht wordt getoond en er pas aan het einde bijna plichtmatig een "het is nog niet te laat want..." komt.

Wel ergerlijk dat ze zelfs in die eerste vijf minuten tijd vindt om zich af te zetten tegen veel klimaatfilms, omdat ze geen hoop bieden. "Is het echt mogelijk om verveeld te raken door het einde van de wereld?", vraagt ze zich af. Waarom die behoefte om, zoals in haar boek, eerst een handreiking te doen aan mensen die zich eerder niet druk maakten over de klimaatcrisis. En eerdere filmische pogingen om het onderwerp onder de aandacht te brengen als jammerlijk mislukt weg te zetten? Overigens is ook *This Changes Everything* niet zaligmakend. Haar heldere boodschap verzandt enigszins doordat ze teveel verschillende landen bezoekt om gemeenschappen die in de frontlinie van de klimaatcrisis staan te portretteren. Toch, zeker het kijken waard, ook wanneer je het boek al kent.

Wendy Koops

Benieuwd? Kom naar het symposium van Milieudefensie en *Down to Earth* op 31 oktober in Utrecht, of bezoek het IDFA (van 18 t/m 29 november in Amsterdam). Op bovenstaande foto: de voorpremière op de Hemweg Kolencentrale in Amsterdam, mede georganiseerd door Milieudefensie.

BIOSCOOP

Geboorte Greenpeace

How to Change the World laat zien hoe begin jaren zeventig in Canada een actie tegen atoomproeven in Alaska leidt tot de geboorte van Greenpeace. Het verhaal wordt verteld vanuit het perspectief van Robert Hunter, drijvende kracht en journalist, die vanaf het begin alles liet vastleggen. In zijn woorden worden de spelers van toen getypeerd, waarna ze anno nu terugblikken op de gebeurtenissen, onderlinge strubbelingen en Hunters bepalende visie. Mooi (actueel) is bijvoorbeeld Hunters overtuiging dat de milieubeweging met mensenrechten- en vredesbewegingen moest samenwerken.

How to Change the World, vanaf 22 oktober in de bioscoop, ook vertoond op IDFA.

BIOSCOOP Luchtbel

Als wetenschapper Claude Lorius in 1957 voor het eerst een winter op Antarctica doorbrengt om het poolijs te bestuderen, realiseert hij zich dat in iedere luchtbel in het ijs een stukje atmosfeer zit uit de tijd dat de bel gevormd werd. Door diepe ijsboringen weet hij tot 400 duizend jaar terug in de tijd te gaan en ontdekt zo dat ons klimaat gekenmerkt werd door lange koude en warme perioden, maar óók dat de huidige klimaatopwarming wordt veroorzaakt door

de mens. Luc Jacquet (*March of the Penguins*) kijkt samen met Lorius terug op diens leven, waarin hij maar al te vaak op stilte, onbegrip, ontkenning en censuur stuitte.

Ice and the Sky, vanaf 12 november in de bioscopen.

DVD Rijzende ZON

Japan is een dichtbevolkt en geïndustrialiseerd land met een verrassende verscheidenheid aan natuurlandschappen. Van het noorden, waar zeearenden over het bevroren water lopen, tot de subtropische eilanden in het zuiden, met hun koraalriffen en mangroven. Elke plek kent zijn eigen charmes en gevaren. De serie *BBC Earth: Wild Japan* toont hoe het dierlijke en menselijke leven zich heeft aangepast aan de onvoorspelbare en extreme natuurverschijnselen.

BBC Earth: Wild Japan, te koop op dvd en Blu-ray. 6, 13 en 20 november om 19:25 uur te zien op NPO2. Dvd winnen? Schrijf naar redactie@downtoearthmagazine.nl of Postbus 19199 1000 GD Amsterdam o.v.v. 'Wild Japan' + naam en adres.

ACTIE
3 x
DVD

Hoe mooi zou het zijn als u, ook als u er niet meer bent, nog steeds een bijdrage levert aan een mooiere en eerlijkere wereld voor de generaties na ons?

Doorgeven door na te laten

Milieudefensie werkt al sinds 1972 aan een leefbare aarde voor iedereen. Wij maken ons sterk voor een mooiere wereld waarin iederéén een goed leven heeft, in een schone en veilige leefomgeving. Waarin de welvaart bovendien eerlijker verdeeld is en we veel minder verspillen dan we nu doen.

Het zal niet makkelijk zijn, daar zijn we realistisch in. Maar we vormen een beweging waar meer en meer mensen aan mee gaan doen. Mensen met een groot hart voor een betere wereld, die geloven in woorden én daden. Mensen zoals u.

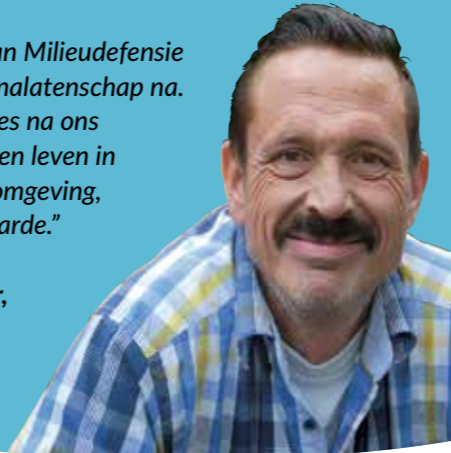
Door Milieudefensie te steunen via uw testament kunnen wij uw idealen ook in de toekomst blijven nastreven.

Milieudefensie in mijn testament

"Mijn hart gaat uit naar de natuur en het milieu. Ik realiseer me vaak hoe overweldigend mooi de wereld is. Maar we moeten er beter mee omspringen, want een schoon milieu is, mijns inziens, de basis voor een gezonde mensheid."

Daarom laat ik aan Milieudefensie de helft van mijn nalatenschap na. Want de generaties na ons moeten ook kunnen leven in een gezonde leefomgeving, op een gezonde aarde."

Eduard Nusselder, Amsterdam

Wilt u meer weten? Stuur de kaart in of neem contact op met Véronique Lecluse.

veronique.lecluse@milieudefensie.nl of 020-5507 323

Moeder Natuur, Fucking cool

Heeft Nederland een eigen eetcultuur? Bij die vraag doemen wellicht geprakte aardappels met droge gehaktbal en kapotgekookte andijvie op. Ja, maar toch ook fantastische oude boerenkaas, vette nieuwe haring en karaktervolle jenever. Cultuur is niets iets eenduidigs, noch statisch. "Tradities zijn van korte duur", zei antropoloog en historica Linda Roodenburg (zie haar virtuele museum: www.foodmuseum.nl) onlangs op het symposium KOST in Amsterdam, waar tout foodie-Nederland acte de présence gaf.

Toch zijn er volgens haar wel drie constanten in de Nederlandse eetcultuur te ontwaren: moralisme (vroeger moest er om de haverklap gevestigd worden; tegenwoordig neemt het de vorm aan van 'fout vlees' en 'duurzaamheid'), innovatie (zoals we met polders nieuw land maken, maken we met de landbouwwetenschap wat de natuur zelf niet biedt) en open staan voor invloeden van buitenaf (Indisch, Frans, Italiaans, etc.). KOST moest een startpunt worden van "een nieuwe beweging voor een gezonde eetcultuur voor iedereen", aldus de mij tot dan toe onbekende BN'er Miljuschka Witzenhuis, ambassadrice van het organiserende Platform Van Moeder Natuur. "We gaan eten weer fucking cool maken!", riep ze lichtelijk hysterisch de zaal in. Dat wilde ze bereiken door ruim tienduizend kinderen te leren koken met basisvoedingsmiddelen. Prima, alleen red je het daar niet mee tegen het PR-geweld van de voedselindustrie met zijn ongezonde, onduurzame rommel, had nu net de Londense activistische hoogleraar Voedsel en gezondheid Martin Caraher duidelijk gemaakt: wet- en regelgeving zijn óók nodig. En toen begon de boel te schuren.

Want, nee, nee, wetgeving dat was niet de bedoeling, was de enige keer dat een representant van de voedselindustrie plenair de mond open deed. Platform Van Moeder Natuur bleek opgericht door de Nederlandse Zuivel Organisatie (zeg maar FrieslandCampina, hoofdschuldige van het groeiende mestoverschot), het Nederlands Bakkerij Centrum (voor al uw flubberige fabrieksbrood), en GroentenFruitHuis, (voor de export van onze aardgaspaprika's naar China). Ook typisch Hollands, die alomtegenwoordige koopmansgeest. Gelukkig was daar toch ook weer de moraal. "Over wat voor Moeder Natuur hebben we het hier eigenlijk?", wilde duurzame vissersvrouw Barbara Rodenburg, pas verkozen tot Held van de Smaak 2015, boos weten: "Hoe staat het met de sloten die vergiftigd worden? Hoe staat het met het levend landschap dat lijdt onder intensieve veehouderij?" Waarop Miljuschka reageerde met: "Met biologische landbouw kunnen we de wereld niet voeden." Gezucht en gekreun uit de zaal was haar deel. Moedertje natuur weet wel beter.

Michiel Bussink verbouwt eten, geeft workshops over eten en schrijft over eten. Onder andere in zijn boeken *Eten uit de buurt*, *Lekker Landschap*, *Ik eet dus ik ben* en *Smaakboek Achterhoeks fruit*. Vind hem op www.michielbussink.nl

Stamppot rauwe andijvie met walnoten
Een typisch smakelijk product van de Nederlandse eetcultuur, met moderne twist van eigen bodem

- Aardappelen
- Een halve krop andijvie
- Boter
- Peper, zout, nootmuskaat
- twee handen vol walnoten

Schil aardappelen, al is dat bij jonge biologische aardappelen niet per se nodig. Kook ze gaar. Was en droog ondertussen de krop andijvie en snijd in kleine snippers. Bak de enigszins verkrumelde walnoten even in de boter. Giet de aardappelen af, stamp ze fijn, roer er een klont boter door, plus peper, zout, nootmuskaat en de walnoten en tot slot de andijvie. Dien direct op.

Recept

Stadsplank

Waar komt het hout vandaan van die snijplank in je keuken? Normaal denk je daar misschien niet over na, maar met de stadsplank weet je het. Het hout van de planken is afkomstig van omgezaagde stadsbomen en met de hand tot een plank voor brood, tapas of groente gemaakt. Op de plank staat precies van welke boom-ie was, waar-ie stond, en hoe lang. Bevat bovendien een QR-code die je laat zien waar de boom heeft gestaan. Te koop voor €35,-, €45,- of €55,- op stadsplank.nl

Voordelen Lokaal handwerk? Nogal. Betrokkenheid bij de bomen in je omgeving? Check. En ook een prachtig creatief idee.
Nadelen Eigenlijk alleen leuk voor Amsterdammers. Voor een snijplank van normaal hout, is-ie nogal duur.

Wakawaka base

Ze staan niet stil bij WakaWaka, de powerbank/zaklamp op zonne-energie. Op 17 september werd de WakaWaka Base gepresenteerd. Wat? De Solar Power&Light kit. Een alles-in-een oplossing op zonne-energie. Een opvouwbare set superefficiënte zonnepanelen en een krachtige batterij. Te koop op Waka-Waka.com voor €149,-.

Voordelen Na een dag opladen heb je voor een week lang duurzaam licht of capaciteit voor een aantal keer een smartphone opladen. Komt met waterdichte tas. Eentje aanschaffen betekent eentje sponsoren voor zuidelijke landen.
Nadelen Met 149 euro een flinke stap boven wat de andere WakaWaka-producten kosten.

Nieuwe schoonmaakmethode

Method, heb je de mooie en kleurrijke flessen al zien staan in de supermarkt? Het van oorsprong Amerikaanse schoonmaakmiddel veroverd Nederland. Het zegt dat het duurzaam is, maar de gebruikelijke ekokeurmerken ontbreken. Mene ze het allemaal wel bij Method? Leuk feitje: sinds 2012 is Method overgenomen door Ecover. Maar dat wil niet zeggen dat ze hetzelfde product maken.

Voordelen In hun 'veelgestelde vragen' geven ze open antwoorden, heel transparant dus. Cradle to cradle silvercertificaat voor zestig procent van hun producten. Hun felle kleuren zijn afkomstig

Breitonomy

Het is heel erg diervriendelijk dieren ontleden met deze gebreide anatomische modellen van Emily Stoneking van aKNITonomy. Muizen, vleermuizen, kikkers, een mensenhoofd. Of ben je misschien benieuwd naar de binnenkant van een varkensfoetus of een aardworm? Alien autopsie, iemand? Het kan allemaal. De gebreide opengewerkte dieren zijn te koop in haar etsy-winkel van €68,- tot €140,- en dat is nog zonder verzendkosten vanuit de VS. Maar je kunt ook zelf aan de slag. De breipatronen zijn als digitaal document te downloaden voor een paar euro. Vind ze op: www.etsy.com/shop/aKNITomy

Voordelen Betaalbaar, superschattig, diervriendelijk, leerzaam en je steunt een kleine ondernemer. Er is zelfs een veganistische handleiding, voor wie niet met wol wil vilten.
Nadelen Als je niet zelf wilt breien, is het best duur, dus beter oprispen, die skills! Ze lijken vooral bedoeld om op te hangen, niet om mee te spelen.

Weer voor kinderen

In het kader van de klimaatop in Parijs kun je samen met je kind het weer bijhouden, want niet alles hoeft *serious business* te zijn. Bevat een notitieblokje en potlood, thermometer, windmeter, regenmeter, registratiekaart met stickervellen, en een instructieboekje. Te koop via moestuinwebshop.nl voor €17,90.

Voordelen Kinderen krijgen een band met de Aarde, leren bovendien natuurkunde, en – geheel terzijde – het wordt misschien vervolgens mogelijk met je kind over klimaat te praten. Ook leerzaam voor volwassenen trouwens.
Nadelen Plastic, plastic. Geen duidelijkheid over het productieproces.

van als veilig vastgestelde voedselkleurstoffen. Frisse geuren. Dierproefvrij. Betaalbaar. Gemaakt door arbeiders in de VS en Europa. Maakt volgens gebruikers goed schoon.
Nadelen Het ekokeur ontbreekt omdat zij zich liever richten op niet-giftig en biologisch afbreekbare producten, dan zich te focussen op de landbouwmethoden voor hun ingrediënten. De producten zijn niet vrij van synthetische stoffen. (Maar die zijn dus niet giftig en wel biologisch afbreekbaar.) De geuren, kleuren worden in de marketing van de producten wel erg genderspecifiek ingezet (lees: alleen voor vrouwen).

Bouw samen een lowtech internet

Ongeveer 60 procent van de wereldbevolking heeft geen toegang tot het 'wereldwijde' web. Een groot deel daarvan leeft buiten de steden. Voor telecombedrijven is de bevolkingsdichtheid daar te laag om de hoge infrastructuurkosten terug te verdienen. Bijkomende obstakels zijn een zeer beperkte koopkracht en een onbetrouwbare (of niet-bestaande) elektriciteitsinfrastructuur.

Grote internetbedrijven zoals Google en Facebook halen regelmatig het nieuws met plannen voor het online brengen van die afgelegen gebieden. Facebook rekent daarvoor op drones en satellieten, Google op ballonnen. De technologische uitdagingen zijn echter groot en de kostprijs hoog. Bovendien zijn deze projecten puur commerciële ondernemingen. Bijvoorbeeld, het door Facebook gepromote systeem is vooral gericht op het gebruik van Facebook zelf en snijdt de meeste andere diensten de pas af.

Ondertussen worden er op dat terrein veel eenvoudiger systemen gebouwd die hun deugdelijkheid al hebben bewezen, maar nauwelijks aandacht krijgen. Deze lowtech netwerken zijn meestal gebaseerd op wifi, dezelfde technologie die bij ons thuis een snelle draadloze internetverbinding mogelijk maakt. In de vorige column hebben we gezien dat het openstellen van die wifi-routers in steden gratis mobiel internet zou kunnen opleveren. Maar in combinatie met wijzigingen van het internetprotocol en het gebruik van antennes kan een wifi-signaal tientallen tot honderden kilometers ver worden gezonden.

Op wifi gebaseerde langeafstandsnetwerken zijn zo goedkoop dat kleine organisaties of gemeenschappen ze zelf kunnen bouwen. Dat garandeert een open netwerk dat vooral de gebruikers bevoordeelt in plaats van grote ondernemingen. Door het erg lage energieverbruik is het bovendien haalbaar om de zendmasten met zonnepanelen te doen werken. Er zijn reeds tientallen van deze netwerken gebouwd in ontwikkelingslanden. Ze worden gecombineerd met aangepaste software die optimaal gebruikmaakt van de beschikbare bandbreedte.

Ook in Europa worden wifi-netwerken gebouwd, want zelfs hier zijn telecombedrijven niet altijd bereid om afgelegen gebieden van internet te voorzien. Het grootste netwerk bevindt zich in de Catalaanse Pyreneeën. Het telt meer dan 30 duizend zendmasten en meer dan 50 duizend kilometer draadloze links. Net als bij het delen van wifi-routers in de stad is het systeem gebaseerd op geven en nemen. De gebruiker investeert zelf in een wifi-router en antenne, waarmee hij of zij gratis toegang krijgt tot het netwerk. In ruil daarvoor kan het internetverkeer van andere gebruikers via dat knooppunt verlopen. Met elke nieuwe gebruiker wordt het netwerk dus vanzelf groter.

Het internet is niet van Google, Facebook, Telfort, of KPN. Het internet is van ons.

Kris De Decker is oprichter van *Lowtech Magazine* en geeft ons elk nummer feit en fictie rond een hightech oplossing voor een duurzamere samenleving. www.lowtechmagazine.be

Lowtech

Kom naar ons symposium: De urgentie van

klimateverandering. Is klimaatverandering het urgentste milieuprobleem? Moet hiervoor de economie op de schop? Moeten we onze hoop vestigen op een nieuw klimaatverdrag in Parijs? Of beter zelf aan de slag met de energietransitie? Kom op zaterdag 31 oktober meepraten op ons symposium in Utrecht. Met onder meer journalist en klimaatavonturierster Bernice Notenboom, klimaatonderzoeker Leo Meyer, hoogleraar Bram Büscher, voormalig directeur van Milieudefensie Wijnand Duyvendak en Asad Rehman van Friends of the Earth. Vooraf wordt o.v.b. de film *This Changes Everything* van Naomi Klein vertoond. Meld je aan: www.milieudefensie.nl/klimaat-symposium

Open dag bij boer David De kippen van boer David Jansen worden gevoerd met veevoer van dichtbij, in plaats van met

Zuid-Amerikaanse importsoja. Zijn oerwoudvrije eieren liggen in de supermarkten van Plus en Spar. Dit is het resultaat van samenwerking met Milieudefensie voor de campagne Allemaal Lokaal. Wil je wel eens met eigen ogen zien hoe die eieren geproduceerd worden? Op zaterdag 14 november 11-17 uur geeft boer David rondleidingen op zorgboerderij De Haam in Veulen (Limburg). Natuurlijk zijn er oerwoudvrije hapjes te proeven en er zijn leuke activiteiten voor kinderen! Kijk voor meer info over de open dag op www.milieudefensie.nl/veevoer/nieuws. Meer weten over de misstanden die sojaplantages in Zuid-Amerika teweegbrengen, en hoe het anders kan? Kijk op www.allemaal-lokaal.nl.

Uitzwaaimoment fietstocht Parijs Op 4 december vertrekken de Activisten uit dit nummer samen met dertig andere fietsers naar de klimaatop in Parijs. Op het Jaarbeursplein in Utrecht kunnen familie,

vrienden en collega's de fietsers uit-zwaaien en succes wensen. Zelf kun je op deze dag ook een stuk meefietsen, eindpunt van de dag: Breda. Vertrek om 10:30 uur.

Ga mee naar de klimaatop in Parijs! Fossiele brandstoffen in de grond laten zitten en overstappen op duurzame energie – niet alleen in Nederland, maar wereldwijd. Dat is wat we willen en al zelf doen! En dat gaan we laten zien aan de wereldleiders die in december 2015 onderhandelen over een nieuw klimaatverdrag in Parijs. Vrijdag 11 december maken wij samen met ons internationale Friends of the Earth-netwerk een reusachtige menselijke keten in hartje Parijs. Zaterdag 12 december houden we samen de Grootste Klimaatmars ooit! Ga mee met een van de Milieudefensie-bussen naar Parijs. Kijk voor meer informatie op: www.milieudefensie.nl/klimaatop-parijs en/of stuur een mail naar doemee@milieudefensie.nl

Doe mee!
Kijk voor een actueel activiteitenoverzicht op www.milieudefensie.nl/doemee

Don't Nuke the Climate WISE organiseert een bus naar Parijs om speciaal aandacht te vragen voor de 'valse oplossing' kernenergie. Onder het motto *Don't Nuke the Climate* lopen we mee in de grote klimaatdemonstratie op 12 december in Parijs. Op de heenweg gaan we nog even langs de kerncentrale Borssele. Opgeven en meer informatie: wisenederland.nl

Kernafval De regering heeft, gedwongen door de EU, een plan gepubliceerd over hoe om te gaan met kernafval. Samengevat: we zoeken voorlopig geen oplossing en blijven doorgaan met produceren van meer hoogradioactief afval. Tot 10 november kunnen burgers en organisaties reageren op het plan. WISE heeft een standaard 'zienswijze' geschreven die iedereen met 1 druk op de knop kan indienen, zie <http://www.wisenederland.nl/zienswijze-kernafval>.

Down to Earth
Nummer 31, oktober 2015

Down to Earth is een uitgave van Vereniging Milieudefensie. Het wordt gemaakt op basis van een onafhankelijk redactiestatuut. De artikelen geven niet noodzakelijk het standpunt van Milieudefensie weer.

Contact
Postbus 19199,
1000GD Amsterdam,
020 626 26 20
redactie@downtoearthmagazine.nl
www.downtoearthmagazine.nl

Redactie
Annemarie Opmeer (hoofd),
Freek Callenberg, Wendy Koops

Redactieraad
Kees van den Bosch, Marlijn Dingshof, Wyke Smit, Jan Paul van Soest, John Verhoeven

Art-direction en vormgeving
8-13 Grafisch Ontwerpers, Marjan Peters.
www.8-13.nl

Druk
Senefelder Misset.
Gedrukt op 100% kringlooppapier.

Abonnement
Minimaal €35,- per jaar voor zes nummers. Je bent dan ook lid van Milieudefensie. Opzeggen kan telefonisch bij de Servicelijn van Milieudefensie (020 626 26 20, ma t/m do van 09.30 -16.30 uur)

Advertenties
YUNO,
Henriëtte Tomassen,
06 508 44 808
info@yuno.nu,
www.yuno.nu

ISSN: 2211-0712

ALGEMENE LEDENVERGADERING MILIEUDEFENSIE

Het bestuur van Vereniging Milieudefensie nodigt de leden van harte uit voor de Algemene Ledenvergadering (ALV) op:

woensdag 9 december 2015 in Utrecht (locatie wordt later bekendgemaakt). Aanvang 18.30 uur, einde ca. 21.00 uur

Wilt u meepraten over het beleid van Milieudefensie, mis deze avond dan niet!

Op deze ALV worden de visie, missie, waarden, signatuur en strategische doelen van het Algemeen Beleidsplan 2016-2025 ter vaststelling voorgelegd. Ook wordt het Meerjarenperspectief 2016-2018, tezamen met het Jaarplan 2016 vastgesteld en wordt de Begroting 2016 op Hoofdpijnen, met doorkijk naar 2017 en 2018, vastgesteld.

Ook ligt een voorstel tot statutenwijziging voor m.b.t.:

• **aanpassing datum van de najaars-ALV.** De tekst van dit voorstel is vanaf 8 oktober a.s. beschikbaar. U kunt de tekst op werkdagen van 09.00 tot 17.00 uur inzien bij de receptie op het kantoor van Milieudefensie, Nieuwe Looiersstraat 31 in Amsterdam. Tevens is de tekst opvraagbaar via de Servicelijn: service@milieudefensie.nl, of via het secretariaat: secretariaat@milieudefensie.nl

Eveneens vinden er verkiezingen plaats voor vacatures in verschillende verenigingsorganen. Meer informatie over de vacatures kunt u vinden via <https://milieudefensie.nl/overons/werken-bij>

Aanmelden ALV

U kunt zich aanmelden bij onze Servicelijn, via telefoonnummer 020 6262 620, per mail service@milieudefensie.nl, via de website <http://milieudefensie.nl/leden/alv/algemene-ledenvergadering>, of per post aan Vereniging Milieudefensie, t.a.v. Servicelijn, Postbus 19199, 1000 GD, Amsterdam.

Wij hopen u op 9 december in Utrecht te mogen begroeten.

Slobbe

Water

Het had geregend en de stad was schoongespoeld. De zon gluurde aarzelend door de bewolking.

'Kom,' zei ze.

Dus trok ik mijn jas aan. Wandelschoenen. En een paraplu omdat je nooit kan weten.

De straat lag er verlaten bij. Waarschijnlijk was iedereen nog beduusd van de felheid waarmee het water uit de hemel was gevallen. Een ware hoosbui, zoals die er dit jaar wel vaker zijn geweest.

We liepen door de Wilgenlaan. Daarna, linksaf, langs het plantsoen.

Voor ons lag de straat volledig onder water.

De eerste twee, drie meter kon je de stoeptegels en straatstenen nog zien, verrimpeld door de golven in de wind. Daarachter werd het water donkerder en ondoorzichtig. Onpeilbaar diep.

'Gewoon doorlopen,' zei ze. 'Het valt wel mee.'

'Weet je het zeker?'

Nee, natuurlijk niet. Hoe kon zij weten hoe diep het water was?

Toch stapte ze ferm door de plassen.

Twee, drie centimeter diep; haar sokken bleven net of net niet droog.

Na een korte aarzeling liep ik achter haar aan.

Een plas van niks, hooguit tien, twaalf meter lang. Daarachter was de straat weer zichtbaar.

Tot de volgende hoek.

We hadden het over de plaatjes in de schoolboeken van vroeger.

Over de kringloop van het water. Regendruppels die de grond in zakken en daar worden opgezogen door de wortels van gulzige planten. Zonlicht en verdamping.

Op die plaatjes stond geen asfalt en beton.

We stapten opzij voor het opspattende water van een auto die voorbij reed, en stuitten prompt op nieuwe plassen, nog dieper dan de vorige. We sprongen er spetterend doorheen.

Wat nu?

Voor ons water, naast ons water, achter ons water. Terwijl we toch gewoon in de bewoonde wereld liepen.

Van straat naar straat, van plas naar plas.

Dankzij de klimaatverandering zal het vaker extreem hard regenen. Daar was de wijk niet op berekend.

Het viel me op hoe klein, onschuldige en dichtbij de eerste confrontaties waren.

Hoe onbenullig en pietluttig de klimaatverandering zich in ons leven binnendrong.

Hand in hand liepen we verder.

De dreiging van de wolken was alweer verwaaid en alle vogels floten.

De dreiging van de wolken was alweer verwaaid en alle vogels floten.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde en thriller-auteur. Elk nummer deelt hij met ons een lichtvoetig verhaal over duurzaamheid.

Illustratie: Renée Gubbels

ADVERTENTIES

29 NOVEMBER 2015 • AMSTERDAM

De aarde warmt snel op en ons klimaat verandert. Het is laat, maar niet té laat voor actie.

Vecht samen met klimaathelden wereldwijd voor de leefbaarheid van onze aarde. Kom op 29 november naar de Klimaatparade in Amsterdam.

SAMEN ROEPEN WE KLIMAATVERANDERING EEN HALT TOE.

MELD JE AAN VIA KLIMAATPARADE.NL

We voeren onze dieren met soja van de andere kant van de wereld. We lijken wel gek.

ALLEMAAL LOKAAL!

Steun onze petitie voor lokaal veevoer op allemaal-lokaal.nl

Elke dag

Deze Indonesische studenten bidden voor regen, zodat de rook een beetje opklaart. De rook van bosbranden sluit scholen, vermindert het zicht op de weg en legt het vliegverkeer lam. Al achttien jaar branden er elk jaar grote hoeveelheden bos en veen. Er wordt al gesproken van de *haze generation*, een hele generatie die opgroeit met de ernstige gezondheidseffecten van slechte lucht. De rook reikt zo ver, dat het zelfs internationale relaties verstoort. Singapore en Maleisië zijn niet blij. De branden stoten dit jaar meer CO₂ uit dan heel Groot-Brittannië. De oorzaken? Een flinke droogte dankzij El Niño gecombineerd met onduurzaam beheer van oliepalmlantages waardoor kaalbranden aan de orde van de dag is. Milieudefensie en WAHLI, de Indonesische zusterorganisatie, roepen Nederlandse pensioenfondsen op om hun geld uit deze Indonesische palmoliebedrijven te halen.

Tekst: Annemarie Opmeer. Beeld: Tatan Syufian / AP Photo / HH

TONZON

"Deze investering
in een duurzame
toekomst levert ook
ons direct iets op."

TONZON
VLOERISOLATIE

TONZON Vloerisolatie

Meer wooncomfort en lagere woonlasten

TONZON Vloerisolatie is gebaseerd op het Thermoskussen, een revolutionair isolatiemateriaal dat in 1980 in Nederland werd ontwikkeld. Het is volledig opvouwbaar en isoleert als een thermosfles.

Het materiaal is handig te verwerken in vaak krappe kruipruimtes en blijkt in de praktijk een hoger effect op de vloertemperatuur te hebben dan andere isolatie materialen. De opmerkelijke werking is onder meer bevestigd met live experimenten voor de tv-camera's van 'Wist Je Dat?' (RTL4) en VARA's 'Kassa Groen'. De hogere vloertemperatuur biedt niet alleen meer wooncomfort, maar ook een veel grotere energiebesparing die bij vloerverwarming kan oplopen tot wel 40 procent! TONZON Vloerisolatie: grotere energiebesparing en toch heel betaalbaar.

Omdat het opvouwbare materiaal handig te verwerken is in vaak krappe kruip ruimtes, valt de investering reuze mee. De all-in richtprijs voor het aanbrengen van TONZON Vloerisolatie (inclusief materiaal, montage en btw) bedraagt bij 30 m² € 1.325,- en bij 50 m² € 1.850,-. Dat is nog zonder de eventuele subsidie! Daarvoor krijgt u niet alleen een warme vloer, ook het vocht uit de kruipruimte wordt gestopt door een stevige, kamerbrede bodemfolie.

Waarom nog langer wachten? www.tonzon.nl

T: 0900 - 28 66 966 (€ 0,10 p/min) E: info@tonzon.nl

9 772211 071001